Nr 216.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående anslag till populärvetenskapliga föreläsningar; gifven Stockholms slott den 21 april 1911.

Under åberopande af bilagda utdrag af statsrådsprotokollet öfver ecklesiastikärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härigenom föreslå Riksdagen

att för understöd under de af departementschefen i statsrådsprotokollet angifna villkor åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, på extra stat för år 1912 bevilja ett anslag af 245,000 kronor, af hvilket anslag dels högst 10,000 kronor må kunna på de villkor, som Kungl. Maj:t bestämmer, användas till understöd åt centralbyråer och, undantagsvis, äfven åt andra sammanslutningar för förmedling af dylika föreläsningar, dels 2,000 kronor må användas till arfvode åt en särskild föredragande för föreläsningsärenden inom ecklesiastikdepartementet, tillika konsulent för föreläsningsverksamheten, dels ock högst 3,000 kronor må, i enlighet med af Kungl. Maj:t fastställda villkor, kunna användas för understöd åt sådana nybildade anstalter, hvilkas ortsbidrag ej uppgår till 200 kronor.

De till ärendet hörande handlingar skola tillhandahållas Riksdagens vederbörande utskott; och Kungl. Maj:t förblifver Riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

Under Hans Maj:ts

Min Allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

P. E. Lindström.

Utdrag af protokollet öfver ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 21 april 1911.

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern LINDMAN,
Statsråden: PETERSSON,
HEDERSTIERNA,
SWARTZ,
grefve HAMILTON,
MALM,
LINDSTRÖM,
NYLANDER,
von SYDOW,
von KRUSENSTIERNA.

— —

Departementschefen, statsrådet Lindström anförde härefter:

I årets statsverksproposition har Kungl. Maj:t, på min hemställan, föreslagit Riksdagen att, i afbidan på nådig proposition angående understöd för anordnande af populärvetenskapliga föreläsningskurser i folkbildningssyfte, för ifrågavarande ändamål å extra stat för år 1912 beräkna ett belopp af 253,300 kronor. Ang. anslag till populärvetenskapliga föreläsningar.

Det vid statsverkspropositionen fogade utdraget af statsrådsprotokollet öfver ecklesiastikärenden för den 13 januari 1911 angifver de skäl, som föranledde denna min hemställan. Jag förde då i minnet ett mitt yttrande till statsrådsprotokollet den 14 januari 1910 vid underdånig anmälan af motsvarande anslagsbehof för år 1911, däri jag uttalade, att det föreföllo mig, som om föreläsningsverksamheten delvis skulle kunna bedrifvas med större planmässighet än hittills skett, men att emellertid förslag till

förändrade anordningar borde föregås af en fullständig och allsidig utredning. Jag erinrade tillika därom, att Kungl. Maj:t den 18 juni 1910 bemyndigat mig att tillkalla högst sex sakkunniga för att inom ecklesiastikdepartementet biträda vid beredandet af frågan om ändrade grunder för utgående af statsanslag till understöd för anordnande af populärvetenskapliga föreläsningskurser i folkbildningssyfte, samt meddelade, att sådana sakkunniga af mig tillkallats, men att frågan då ännu icke befunne sig i sådant skick, att densamma kunde föreläggas Riksdagen.

Sedan emellertid de sakkunniga, hvilka utgjorts af medicine doktorn, professorn Knut Kjellberg, envoyén Herman Lagercrantz, folkskolläraren Nils Lundahl i Lund, verkstadsarbetaren Bror Viktor Munkhammar i Kiruna samt filosofie doktorn Valfrid Palmgren, den 12 januari 1911 aflämnat betänkande och förslag i ämnet samt Kungl. Maj:ts samtliga befallningshafvande och öfverståthållarämbetet yttrat sig häröfver, kan ärendet nu föreläggas Kungl. Maj:t.

Innan jag emellertid närmare ingår på de sakkunnigas förslag och däröfver afgifna yttranden, torde det tillåtas mig att i korthet redogöra för föreläsningsrörelsens utveckling och nuvarande läge i vårt land.

Föreläsningsrörelsens utveckling och nuvarande läge.

Den första föreläsningsanstalten i vårt land var det år 1880 upprättade Stockholms arbetarinstitut, åt hvilket redan år 1881 af Kungl. Maj:t beviljades ett statsbidrag af 5,000 kronor. Under de närmast följande åren upprättades föreläsningsanstalter i Malmö, Örebro, Gäfle, Uppsala, Göteborg, Jönköping, Vänersborg, Norrköping, Visby, Kristianstad, Landskrona, Lund, Ystad, Hälsingborg, Karlstad, Söderhamn och Östersund samt sedermera och särskildt efter år 1893 ytterligare i en hel del andra städer och orter. Emellertid hade vid 1883 års Riksdag motion väckts om ett förslagsanslag af 20,000 kronor att af Kungl. Maj:t tilldelas anstalter, som i de större städerna anordnade regelbundna föreläsningskurser för arbetsklassen, under villkor bland annat att kommuner eller enskilda tillsköte minst lika mycket. Förslaget föll visserligen, men redan följande års Riksdag biföll på det sätt en förnyad motion i ämnet, att Riksdagen på extra stat beviljade 15,000 kronor till understöd åt anstalter och föreningar icke blott i städerna utan äfven på landet, som anordnade föreläsningskurser för arbetsklassen. Från och med år 1885 har Kungl. Maj:t årligen gjort framställning om anslag för enahanda ändamål, första gången på 15,000 kronor, därefter i mån af rörelsens ökade omfattning successivt höjdt till 235,000 kronor för hvartdera af åren 1910 och 1911. En sammanställning af de belopp, som af Riksdagen på grund af Kungl. Maj:ts ifrågavarande framställningar anvisats, har följande utseende:

för hvartdera af åren 1886 och 1887 beviljades	15,000	kronor
» » » » 1888—1894 »	20,000	»
» » » » 1895 och 1896 »	25,000	»
» år 1897 beviljades	30,000	»
» » 1898 »	35,000	»
» » 1899 »	45,000	»
» » 1900 »	55,000	»
» hvartdera af åren 1901 och 1902 beviljades	65,000	»
» » » » 1903 » 1904 »	100,000	»
» år 1905 beviljades	125,000	»
» » 1906 »	155,000	»
» » 1907 »	180,000	»
» » 1908 »	200,000	»
» » 1909 »	220,000	»
samt för hvartdera af åren 1910 och 1911 beviljades	235,000	»

Villkoren för erhållande af statsbidrag voro ursprungligen så formulerade:

att understödsbelopp för hvarje anstalt eller förening ej finge öfverstiga 3,000 kronor för år räknadt;

att kommuner eller enskilda tillsköte minst lika mycket som staten;

att föreläsningsanstaltens angelägenheter vårdades af en styrelse, som antoge föreståndare och lärare;

att föreläsningarna ordnades regelbundet visst antal timmar i veckan under 5 till 8 månader och i väl afpassade kurser;

att anstalten förfogade öfver kunniga och dugliga, för denna undervisning lämpliga lärarkrafter samt tillräcklig och passande undervisningsmateriell;

att alla politiska och religiösa strider eller förhandlingar blefve förbjudna; samt

att anstalt eller förening, som ville åtnjuta statsbidrag, skulle vara skyldig att underkasta sig de villkor och kontroller, Kungl. Maj:t kunde pröfva nödiga och lämpliga.

I dessa villkor hafva sedermera vissa ändringar beslutats eller ifrågasatts.

På framställning af Kungl. Maj:t beslöt sålunda Riksdagen år 1896, att beträffande anstalt, som hade sin verksamhet helt eller delvis å landet, Kungl. Maj:t skulle äga att göra af omständigheterna påkallade eftergifter i föreskriften att »föreläsningarna skulle ordnas regelbundet visst antal timmar i veckan under fem till åtta månader och i väl afpassade kurser».

Två år senare infogades bestämmelsen, att anslaget endast finge afse föreläsningskurser för arbetsklassen.

År 1905 uttalade Riksdagen i skrifvelse till Kungl. Maj:t i enlighet med statsutskottets hemställan den förhoppningen, att föreläsningarna med

afseende å *ämnesval och framställningssätt* måtte anordnas så ändamålsenligt som möjligt, och framhöll Riksdagen särskildt önskvärdheten af att, såsom ursprungligen vid beviljandet af statsanslag för ändamålet torde varit afsedt, ifrågavarande föreläsningar, i den mån de voro förlagda till städer och orter med tillgång till lämpliga föreläsare, mera än på senare tid varit fallet anordnades såsom *sammanhängande undervisningskurser.*

Till 1907 års Riksdag framställde 1906 års statsrevisorer en anmärkning, som gick ut på att föreläsningarna till afsevärdt antal varit af *ringa praktiskt värde* för arbetsklassen, och att de för ofta omfattade aflägsna länders natur och folk, men mera sällan spridde kunskap om hvad vårt eget land äger af skönhet och utvecklingsmöjligheter. Öfver dessa anmärkningar yttrade sig därefter länsstyrelserna, flertalet instämmande, men också framhållande svårigheterna samt oförbehållsamt erkännande, att föreläsningarna i stort sedt verkat mycket godt, och att de anslagna medlen vore väl använda. 1907 års statsutskott, som ansåg, att största delen af föreläsningarna hade visat sig motsvara de fordringar, som enligt revisorernas uppfattning borde ställas på dem, hemställde, att revisorernas framställning för det dåvarande icke måtte föranleda till vidare åtgärd, då det kunde förväntas, att vid den inspektion, hvarje statsunderstödd anstalt och förening vore underkastad, hvad statsrevisorerna anfört komme att vinna tillbörligt beaktande. Riksdagens båda Kamrar fattade äfven beslut i öfverensstämmelse härmed.

År 1908 biföll Riksdagen ett af Kungl. Maj:t på framställning af folkbildningsförbundet (enligt 1907 års folkbildningsmötes beslut) framlagdt förslag om ändring af anslagets benämning »föreläsningskurser för arbetsklassen» till »populärvetenskapliga föreläsningskurser i folkbildningssyfte». Under verksamhetens fortskridande hade nämligen visat sig, att föreläsningarna i stor utsträckning besöktes äfven af medelklassen, hvars bildningsbehof ansågs vara ofta lika stort som kroppsarbetarnas.

De senast gifna bestämmelserna i ämnet återfinnas i nådiga kungörelsen den 18 juni 1910, hvaraf ett aftryck med tillhörande formulär för ansökan om statsunderstöd torde som bilaga få fogas vid detta protokoll.

Till och med år 1892 hade statsanslag sökts af och tilldelats allenast föreläsningsanstalter i städer. Från och med följande år, då statsanslag första gången utdelades till föreläsningsanstalter äfven på landsbygden, kan iakttagas en *väsentlig stegring* i intresset för föreläsningsverksamheten. Denna stegring har varit fortlöpande i en stadigt stigande kurva. Särskildt under åren 1902—1908, då de statsunderstödda föreläsningsanstalterna ökades från 123 till 462, men äfven under de därpå följande åren har föreläsningsrörelsen fått en allt vidare omfattning; den omspinner nu hela

vårt land med öfver 500 under år 1910 statsunderstödda föreningar. Det successivt ökade anslagsbeloppet har under de senaste åren visat sig i det närmaste tillräckligt för att gifva hvarje anstalt de belopp, hvartill bidragen från kommun eller enskilda kunde berättiga.

Antalet föreläsningar, som under år 1909 hållits i de statsunderstödda anstalterna, beräknades i en af kommerskollegii arbetsstatistiska afdelning uppgjord statistik till omkring 12,000, hvaraf något mera än en tredjedel i städerna och något mindre än två tredjedelar på landet. *Medeltalet föreläsningar* för år räknadt i städernas anstalter beräknades för samma år till 38 och i anstalterna på landsbygden till 21 — en del anstalter äro dock icke i tillfälle att anordna mer än 10—12, ja somliga icke mer än 8—9 föreläsningar för år — samt *genomsnittskostnaden* per föreläsning till respektive 41 kronor och 38 kronor. För hela riket beräknades kostnaden till i genomsnitt 39 kronor.

I en annan beräkning, som på grundval af infordrade uppgifter från föreningarna utfördes för samma år af folkbildningsförbundets sekreterare och framlades vid folkbildningsmötet sommaren 1910, uppgifves medelkostnaden till mellan 35 kronor och 40 kronor, dock närmare den senare siffran, och de sakkunniga hafva kommit till enahanda resultat. I kostnaderna ingår förutom ersättning för resa och vivre ett arfvode, som i regeln utgör 25 kronor per föreläsning, stundom mera, men som för föreläsare bosatta på orten ofta är lägre.

För öfrigt variera kostnaderna i hög grad, från belopp på endast ett tiotal kronor till ej mindre än ett hundratal kronor. Anledningen härtill är, utom olikheten i arfvode, framför allt de olika föreläsningsorternas läge med afseende på kommunikationer och närhet till bildningsmedelpunkter. Det visar sig ofta, att större delen af utgifterna för en föreläsning åtgår till reseersättningen; i en del större städer draga äfven lokalhyra och annonsering betydliga belopp.

Beträffande *inkomsterna* utgöras dessa utöfver statsbidraget till största delen af kommunala anslag; därtill komma föreningarnas medlemsafgifter, i allmänhet en krona per termin med fritt tillträde till föreläsningarna; vidare inträdesafgiften för icke medlemmar, vanligen 10 öre per föreläsning, samt slutligen enskilda anslag och gåfvor. Statsbidraget utgör för ungefär halfva antalet föreningar 200—400 kronor per år, för de öfriga mera, ända upp till 2,000 kronor för tre och 2,400 kronor för likaledes tre anstalter. Endast 9 anstalter åtnjöto under år 1910 mindre anslag än 200 kronor.

Antalet *åhörare* vid hvarje föreläsning är naturligen i hög grad växlande. Inom det öfvervägande flertalet föreläsningsanstalter synes det variera mellan talen 50 och 200, inom några få ligger medelsiffran öfver

400, och af endast fem föreningar har den uppgifvits lägre än 40. Såväl af den vid senast nämnda folkbildningsmöte framlagda undersökningen som af de sakkunnigas utredning har framgått, att åhörarantalet i stort sedt är stadt i någon stigning, medan endast ett ringa fåtal anstalter af olika anledningar haft att anteckna tillbakagång i åhörarfrekvensen. I de flesta fall synes en viss konstant åhörarkrets finnas; hvad samhällsställningen beträffar uppgifvas ungefär hälften tillhöra de egentligen kroppsarbetande klasserna och den andra hälften medelklassen.

De mest omtyckta *föreläsningsämnena* synas höra till grupperna geografi och reseskildringar, historia, samhällslära samt litteratur. Äfven naturvetenskapliga ämnen, såsom hälsolära och sådana, som röra sig inom området för uppfostran och karaktärsdaning, förefalla att äga stor dragningskraft; däremot intaga de mera praktiska ämnena tillsvidare en något undanskymd plats. I den mån föreläsningsverksamheten kunnat kombineras med musikalisk underhållning har detta visat sig öka intresset; för öfrigt har föreläsarens egenskap af att vara känd och uppskattad för intressant och populär framställning framstått såsom det mest betydelsefulla för verksamhetens framgång.

Försök hafva här och där gjorts att genom s. k. *serieföreläsningar*, d. v. s. föreläsningar, som i en följd behandla samma ämne eller närbesläktade sådana under en hel föreläsningstermin eller större delen af densamma, vinna större djup i och mera behållning af verksamheten. Dessa försök hafva emellertid, enligt såväl folkbildningsförbundets som de sakkunnigas utredningar, med få undantag icke slagit särdeles väl ut. Åhörarantalet har vanligen hastigt minskats under seriens fortgång; endast då serien förlagts till en starkt begränsad tid och fått karaktär af en kort sammanhängande kurs, har intresset hållits vid lif och då ofta framträdt såsom synnerligen starkt.

Föreläsningsverksamhetens *organisation* har med den alltjämt ökade omfattningen kräft särskilda anordningar. Denna utveckling har gått på i hufvudsak två linjer. Å ena sidan har gjort sig gällande ett behof af centralbyråer såsom mellanhand mellan de lokala föreläsningsanstalterna och föreläsarna; å andra sidan har sammanslutning mellan ett läns eller en särskild bygds lokala anstalter visat sig alltmera nyttig och nödvändig. Den första »Centralbyrån för populärvetenskapliga föreläsningar» upprättades år 1898 i Lund. År 1902 bildades i Stockholm »Centralföreningen för populärvetenskapliga föreläsningar», som året därpå uppgick uti det då bildade folkbildningsförbundet, hvars föreläsningsbyrå, liksom byrån i Lund, fortfarande är verksam på området. Sistnämnda år började äfven i Göteborg »Västra Sveriges folkbildningsförbund» en motsvarande, alltjämt fortfarande

verksamhet, och sedermera hafva tillkommit mindre byråer, en i Norrköping samt en i Skara och Sköfde under namn af »Excelsiorförbundets folkbildningsbyrå», hvarjämte vissa studentföreningar under olika tider inrättat föreläsningsbyråer. Såsom förmedlingsbyråer hafva äfven mer eller mindre verkat dels studiekommittén inom Sveriges storloge af godtemplarorden, dels vissa länsförbund af föreläsningsföreningar, såsom de för Norrbotten, Värmland och Södermanland. Till understöd för sin verksamhet hafva alla de nämnda byråerna under kortare eller längre tid åtnjutit statsanslag, sedan Riksdagen år 1905 på Kungl. Maj:ts förslag medgifvit, att ett belopp af 4,000 kronor för år, år 1908 höjdt till 8,000 kronor, utaf anslaget till populärvetenskapliga föreläsningar finge användas till understöd åt sådana centrala anstalter, som förmedlade föreläsningar af ifrågavarande slag. Centralanstalterna hafva tagit till uppgift att anskaffa dugliga föreläsare, att genom kringsändande af tryckta meddelanden till de lokala föreläsningsanstalterna bekantgöra föreläsare, som af centralanstalten godkännas såsom sådana, och ämnen för deras föreläsningar, att förmedla af sistnämnda anstalter begärda föreläsningar samt att meddela råd och upplysningar. De genom centralanstalterna tillgängliga föreläsarna utgöra för närvarande mera än ett halft tusental, och torde de genom dem årligen förmedlade föreläsningarna uppgå till mellan 5,000 och 6,000.

Läns- och bygdeförbunden hafva en annan uppgift än centralbyråerna, ehuru de som ofvan synes i viss mån ingripit på dessas verksamhetsområde. De syfta närmast till att ordna föreläsarnas resor inom ett visst område på det mest praktiska och förmånliga sätt, att gifva stadga åt föreläsningsrörelsen inom området, att verka för bildande af nya föreläsningsanstalter samt gifva de ledande männen tillfälle att tillgodogöra sig hvarandras erfarenheter. Sådana förbund finnas för närvarande i flera län. Det tidigast tillkomna är Hallands läns föreläsningsförbund, i hvilket äfven ingå två mindre bygdeförbund; i Småland finnes ett förbund för Jönköpings län samt ett för norra och ett för södra Kalmar län. Värmlands, Örebro och Södermanlands län hafva hvar sitt länsförbund, likaså Västerbottens och Norrbottens län. Uti andra län finnas dels mindre bygdeförbund, dels ansatser till bildande af verkliga länsförbund.

På de allra flesta platser, där föreläsningsanstalter finnas, existerar äfven ett eller flera *bibliotek*, i många fall med årligt understöd af statsmedel. Endast ett ringa fåtal af dessa bibliotek ägas och förvaltas dock af föreläsningsanstalten på platsen; de flesta äro kommun-, församlings- eller skolbibliotek eller tillhöra andra föreningar än föreläsningsföreningarna. På ungefär en femtedel af de platser, där föreläsningsanstalter verka, saknas ännu för allmänheten tillgängliga bibliotek. Samverkan mel-

lan föreläsningsföreningar och bibliotek förekommer mycket sparsamt. En del anstalter hafva dock själfva upprättat bibliotek, och andra finnas, där man genom förhyrande af vandringsbibliotek och försäljning af småskrifter visat sig förstå sambandet mellan föreläsningar och själfstudier. De sakkunniga hafva emellertid ej närmare gått in på detta viktiga område, utan hänvisat till en inom departementet enligt nådigt bemyndigande igångsatt utredning om folkbiblioteken i riket.

Anmärkningar mot den nuvarande föreläsningsverksamheten.

Efter denna öfversikt öfver föreläsningsrörelsens utveckling och läge i vårt land, i allt hufvudsakligt byggd på de sakkunnigas utredning, anser jag mig böra nämna några ord om de väsentligaste anmärkningar, som inom föreläsningsanstalterna eller från annat intresseradt håll framställts mot föreläsningsverksamheten sådan den för närvarande bedrifves.

Beträffande utgifterna för rörelsen har sålunda framhållits, att de mindre och aflägset belägna anstalterna, som ofta äro hårdt betungade af skjuts- och andra resekostnader, blifva otillräckligt understödda.

I fråga om föreläsarna har anmärkts, att vissa föreläsare sakna nödig kompetens såväl med afseende på ämnets behärskning som i framställningskonst, särskildt med hänsyn till befolkningens bildningsnivå och uppfattningsförmåga. Därjämte synes det öfver hufvud taget råda brist på föreläsare, som kunna behandla landets näringslif och påvisa dess utvecklingsmöjligheter. Slutligen anmärkes, att en del föreläsare alltför mycket betrakta sin verksamhet ur geschäftssynpunkt.

Föreläsningarna anses på många håll vara för litet kunskapsgifvande och lämna ringa positiv behållning.

Af anmärkningar mot föreläsningsrörelsens organisation må här anföras: en alltför bristfällig kontroll öfver till förmedlingsbyråerna anmälda och i deras förteckningar upptagna föreläsare, ofullständigheten i dessa förteckningar, bristande intresse hos och verksamhet af de inspektörer öfver föreläsningsanstalterna, som i enlighet med Kungl. Maj:ts föreskrift om kontroll öfver de statsunderstödda anstalterna utses af länsstyrelserna, samt sist, men icke minst, bristande insikt om lämpligheten af och bristande intresse för samverkan med ett väl ordnadt biblioteksarbete.

Vidare klagas öfver att på många håll saknas intresse för de nyss omförmälda länssammanslutningarna, medan det å andra sidan invändes emot en tendens hos vissa af dem att genom utgifvande af tryckta kataloger öfver föreläsare och inrättande af en ordnad förmedling af föreläsningar tillägga sig en verksamhet, som snarare hör de centrala förmedlingsbyråerna till.

Jag har redan i det föregående omnämnt det folkbildningsmöte, som ägde rum i Stockholm sommaren 1910. Vid detta möte, till hvilket in-

ställde sig representanter för föreläsningsanstalter och centrala förmedlingsbyråer äfvensom en del föreläsare och andra för folkbildningen intresserade personer, behandlades äfven frågan om föreläsningsverksamhetens ändamålsenliga ordnande. Efter ingående öfverläggningar enade sig mötet om följande resolution i föreläsningsfrågan:

»1) Hos Kungl. Maj:t göres framställning därom,

Folkbildningsmötet år 1910.

a) att nu gällande föreskrift (»föreläsningarna anordnas regelbundet, visst antal timmar i veckan under fem till åtta månader och i väl afpassade kurser») ändras därhän, att föreläsningarna böra anordnas i väl afpassade kurser *antingen* med visst antal timmar i veckan under fem till åtta månader *eller* under kortare tid med en eller flera föreläsningar dagligen, *eller* ock på båda dessa sätt;

b) att anslag lämnas till de centrala föreläsningsbyråerna *dels* för anordnande af serieföreläsningar genom kompetenta personer, *dels* till understöd åt sådana nybildade föreläsningsföreningar, som ej kunna uppfylla de ekonomiska villkoren för åtnjutande af statsunderstöd;

c) att på enahanda villkor, som för föreläsningsförening är gällande, statsunderstöd må lämnas åt centrala organisationer, som arbeta i folkbildningssyfte (folkbildningsföreningar, nykterhetsorganisationer, arbetarföreningar) för anordnande af sammanhängande föreläsnings- och undervisningskurser enligt ingifven och af Kungl. Maj:t gillad plan;

d) att inom ecklesiastikdepartementet anställes en sakkunnig rådgifvare, som granskar ansökningarna om statsunderstöd, samarbetar med föreläsningsbyråerna och i öfrigt söker bidraga till föreläsningsverksamhetens — eventuellt äfven biblioteksverksamhetens — sunda utveckling;

e) att tiden, inom hvilken ansökan om statsbidrag till föreläsningsförening skall inlämnas, sättes till den *15 november*, så att de ordinarie oktoberstämmorna kunna behandla frågan om kommunala anslag för samma ändamål m. m.

2) För nedbringandet af de med föreläsningarna förbundna kostnaderna böra lokalföreningarna mera än hittills sammansluta sig till efter ortsförhållandena lämpade förbund, som möjliggöra ett större antal föredrag af en föreläsare under en sammanhängande resa.

Det är önskvärdt, att föreläsningsföreningarna lämna föreståndaren tillbörlig ersättning för arbete och pekuniär uppoffring, som hans uppdrag medför.

3) Det är önskvärdt, att föreläsarna så vidt lämpligen ske kan utarbeta och till föreläsningarna medföra s. k. grundlinjer*) med litteratur-

*) = summarisk redogörelse för föreläsningens innehåll.

hänvisningar (särskildt s. k. småskrifter), och böra såväl småskrifter och grundlinjer som annan litteratur genom lokalföreningarnas försorg tillhandahållas för försäljning vid föreläsningarna, hvarjämte föreläsarna själfva böra medtaga böcker till förevisning med upplysning om, hvar de kunna rekvireras, om pris o. s. v.

Föreläsningsföreningarna böra, om de ej själfva äga bibliotek, träda i förbindelse med biblioteksanstalter för anskaffande och utlåning af litteratur för själfstudier i de ämnen, som i föreläsningarna behandlas.

4) Kurser i föreläsningskonstens teknik böra genom centralanstalternas försorg anordnas för utbildandet af föreläsare.

5) Mötet uttalar den lifliga förhoppningen, att kommunala och kyrkliga myndigheter så mycket som möjligt måtte främja föreläsningsverksamheten genom att tillhandahålla lämpliga lokaler.»

I fråga om folkbiblioteken fattade mötet bland annat ett beslut, som äfven afsåg föreläsningsrörelsen och var af följande innehåll:

»Samarbete mellan föreläsnings- och biblioteksverksamhet på samma ort bör anordnas i betydligt högre grad än hittills, då dessa båda verksamhetsgrenar äro hvarandras nödvändiga komplement.»

Redogörelse för mötets förhandlingar öfverlämnades sedermera till ecklesiastikdepartementet.

Sedan frågan sålunda utförligt diskuterats af de närmast intresserade, ansåg jag tiden vara inne att begagna mig af det nådiga bemyndigande att tillkalla sakkunniga, som, enligt hvad jag redan erinrat, gifvits mig den 18 juni 1910. Jag öfverlämnade därför i september 1910 ärendets beredning till de förut omförmälda sex sakkunniga, och öfvergår jag nu till en redogörelse för det af dem framlagda förslag i ämnet. Dessförinnan vill jag dock omnämna, att de sakkunniga inhämtat yttranden i ämnet från samtliga statsunderstödda föreläsningsanstalter i riket.

Af de sakkunniga framlagda önskemål.

I en sammanfattning af hvad de uti sitt betänkande anfört betona de sakkunniga först och främst behofvet af *större planmässighet* och *ökad kontroll* inom den statsunderstödda föreläsningsverksamheten men äfven af *större frihet* med afseende på formerna för densamma, samt framlägga därefter i nämnda syfte följande önskemål:

att föreläsningarna måtte få anordnas *antingen* såsom hittills spridda öfver en större del af året *eller* sammanträngda till en eller flera kortare tider under året *(bygdekurser) eller slutligen* både spridda och sammanträngda, allt lämpadt efter förhållandena på orten;

att anstalt, för hvilken statsbidrag utgår med 300 kronor eller däröfver, må under vissa förhållanden tillerkännas rätt att använda

högst en tredjedel af sammanlagda stats- och ortsbidragen för anordnande af *praktiska kurser* med elementär undervisning;

att anstalts styrelse måtte verka för *biblioteksverksamhets* anknytande till föreläsningarna och tillse, att kännedom om tillgången till dessa bildningsmedel sprides bland ortsbefolkningen;

att *statsbidragets minimibelopp* bestämmes till *200 kronor*, men att tillfälle beredes anstalt, som icke uppfyller de ekonomiska villkoren för statsbidrags erhållande, att genom centralbyrå erhålla understöd till samma belopp som ortsbidrag under 200 kronor, dock under högst tre år;

att *flera än en föreläsningsanstalt inom samma kommun icke* böra erhålla statsunderstöd i annat fall, än där hänsynen till olika stadsdelars läge inom samma stad gör detta nödigt;

att *föreläsares reseersättning* i fråga om belopp, hvarmed denna öfverstiger 10 kronor, må till hälften bekostas med statsbidrag, som till föreläsaren utbetalas genom centralbyrå, där resan företagits på järnväg eller med ångbåt och gällt ekonomiskt mindre bärkraftiga anstalter;

att *endast tre* (eventuellt fyra) *centralbyråer* samt *endast ett länsförbund* (för de båda nordligaste länen) måtte erhålla statsbidrag med högsta belopp af 4,000 kronor för centralbyrå och af 500 kronor för länsförbundet för år räknadt;

att centralbyråerna vid *antagande af föreläsare och ämnen* skola beakta de synpunkter, som i de sakkunnigas betänkande framhållits;

att centralbyråernas föreläsningskataloger böra innehålla *litteraturförteckningar*, samt kostnadsfritt tillställas hvarje statsunderstödd föreläsningsanstalt i riket;

att *en konsulent i föreläsningsfrågor* anställes inom ecklesiastikdepartementet med uppgift

att granska ansökningarna om statsbidrag till föreläsningsanstalter och därvid särskildt tillse, att verksamheten inom de olika anstalterna verkligen tjänar det syfte, för hvilket densamma är afsedd,

att följa centralbyråernas och föreläsningsanstalternas verksamhet genom bland annat minst en konferens årligen med ombud för de förstnämnda,

att ingripa där rättelser synas erforderliga,

att stå till tjänst med råd och upplysningar i hithörande ärenden,

att sammanföra och bearbeta de från centralbyråer och föreläsningsanstalter inkommande statistiska uppgifterna;

att anstalternas ekonomiska redogörelser hos vederbörande länsstyrelser blifva granskade med särskild hänsyn därtill, att *fingerade* inkomst- och utgiftsposter *icke godkännas* såsom verkliga; samt

att utanordnade statsbidrag måtte genom länsstyrelserna tillställas vederbörande anstaltsstyrelser med minsta tidsutdräkt och utan kostnader för mottagarna.

De sakkunnigas motivering.

Jag går nu att gifva en öfversikt af motiven till de sålunda framlagda önskemålen för att därefter återkomma till det förslag, de sakkunniga i anslutning till desamma afgifvit.

I fråga om *syftet* med de föreläsningar, det här gäller, anföra de sakkunniga, att denna verksamhet bör vara ett led i folkbildningsarbetet, och att hvarje föreläsning bör afse att egga till självverksamhet i teoretisk eller praktisk riktning. Till att börja med bör föreläsningen i första rummet afse att väcka nya tankar och rikta hågen mot nya intressen samt mot ett bättre tillvaratagande af de lediga stunderna; i detta sammanhang anbefalles att föreläsningsanstalterna undantagsvis må tillåtas att anordna äfven goda aftonunderhållningar. I den mån verksamheten kan anses hafva slagit igenom på en viss ort, måste fordringarna skärpas med afseende på föreläsningarnas fostrande och kunskapsgifvande möjligheter och det undervisande syftet mera framträda. De må dock icke likställas med den undervisning, som gifves i afton- eller yrkesskolor och praktiska kurser och som med nödvändighet är afsedd för ett begränsadt antal deltagare, medan föreläsningen riktar sig till ett så godt som obegränsadt antal. Uppenbarligen med hänsyn därtill, att föreläsningarnas uppgift i enlighet med det förut anförda icke *endast* är inriktad på meddelande af kunskaper, hafva de sakkunniga tänkt sig, att för framtiden i anslagets rubrik icke skulle ingå orden: »i folkbildningssyfte».

Med afseende på ämnesvalet göra de sakkunniga en del uttalanden, beträffande hvilka jag tillåter mig hänvisa till det tryckta betänkandet, som torde få biläggas detta protokoll. Emellertid anser jag mig här böra dröja något vid deras framställning i fråga om *serieföreläsningar och kurser*. Den gällande föreskriften, att »föreläsningarna skola anordnas regelbundet, visst antal timmar i veckan under fem till åtta månader och i väl afpassade kurser», utgör, säga de sakkunniga, det i formellt afseende största hindret för ett ändamålsenligt anordnande af föreläsningarna, oaktadt Kungl. Maj:t ju har tillfälle att medgifva lindringar. En stor del anstalter äro för närvarande faktiskt icke i stånd att anordna mer än hälften så många föreläsningar, som genom nämnda bestämmelse föreskrifvas såsom ett minimum. I stället för att hållas regelbundet komma föreläsningarna en gång hvar eller hvarannan

vecka, ofta med ändå längre mellanrum under föreläsningsterminerna. Försök att anordna föreläsningarna i »väl afpassade» kurser hafva väl gjorts på flera ställen, men vanligen utan framgång — åhörarnas intresse har ej räckt till, isynnerhet då de af olika anledningar nödsakats försumma någon föreläsning i serien. För att serier skola kunna anordnas med någon fördel, måste de koncentreras på en kortare tid, eventuellt på en eller två »bygdekurser» med flera föredrag hvarje dag några dagar i följd. Härigenom kan intresse väckas för djupare ingående i ett eller flera ämnen och bildningsintresset på orten öfver hufvud få en uppryckning. I öfverensstämmelse med från många föreläsningsanstalter uttalad önskan, att rörelsen måtte få bibehålla sin hittillsvarande frihet i formerna och att anordnande af serier icke må åläggas anstalterna, anse de sakkunniga den ändringen af nu gällande villkor för statsbidrag önskvärd, att föreläsningsanstalt får planlägga sina föreläsningar *antingen* spridda som hittills *eller* sammanträngda under kortare tid *eller* ock både spridda och sammanträngda efter förhållandena på orten. Den uppgjorda planen bör bifogas ansökan om statsbidrag, åtföljd af ett eller flera alternativ. De ifrågasatta bygdekurserna skulle kunna blifva af stor betydelse och genom praktisk anordning göras flitigt besökta. Med tre till fyra timmars program hvarje eftermiddag i fem till sex dagar skulle enligt de sakkunnigas mening ett ingalunda obetydligt arbete för väckelse och kunskapsmeddelande kunna åstadkommas dels genom föreläsningar i förbindelse med exkursioner och förevisningar, dels genom praktiska kurser och slutligen genom öfverläggningar eller samtal mellan deltagare och föreläsare. Genom en dylik anordning blefve också kostnaderna per föreläsning mindre, och dessa skulle sålunda kunna med samma totalkostnad hållas till större antal än spridda föreläsningar.

För att i någon mån tillgodose de framställda krafven på, att föreläsningarna måtte delvis inriktas på uppnående af ett *praktiskt* syfte, anse de sakkunniga, att de beviljade anslagsmedlen, som för närvarande ej få användas för anordnande af praktiska kurser, böra på orter, där tillfälle icke finnes till elementära praktiska kurser för vuxna, kunna till sammanlagdt en tredjedel af både stats- och ortsbidrag få användas till *praktiska kurser* i sådana ämnen som svenska språket, räkning, kommunalkunskap, bokföring, samaritvård och barnavård med mera. För att emellertid det ursprungliga syftet med de för föreläsningar beviljade medlen genom den föreslagna anordningen icke skall förryckas, föreslå de sakkunniga, att praktiska kurser endast få anordnas vid anstalter, för hvilka statsbidraget utgör 300 kronor eller därutöfver.

De sakkunniga, som erinra om att minsta antalet föreläsningar hittills

utgjort 10—12 och någon gång endast 8—9, framhålla önskvärdheten af att statsunderstödd föreläsningsanstalt må åläggas anordna *minst 12 föreläsningar* om året, och att ett *minimibelopp* af 200 kronor fastställes för utgående statsbidrag, samt betona i sammanhang härmed, att antalet anstalter, hvilkas statsbidrag under år 1910 understeg 200 kronor, utgjorde blott nio.

För att emellertid icke alldeles utestänga sådana anstalter, hvilkas respektive ortsunderstöd icke komme att uppgå till 200 kronor, från erhållandet af statsbidrag, anse de sakkunniga, att en viss summa — förslagsvis och högst 3,000 kronor — borde ställas till Kungl. Maj:ts förfogande för att genom centralbyråerna till lika stort belopp som respektive ortsbidrag tilldelas dylika föreläsningsanstalter, som i öfrigt uppfylla föreskrifna villkor. Sådan mindre anstalt borde dock endast försöksvis erhålla det nu föreslagna statsbidraget under hvart och ett af högst tre på hvarandra följande år, under hvilken tid dess verksamhet borde uppmärksamt följas af vederbörande centralbyrå.

Med afseende å de *föreläsare,* som kunna erhållas genom de befintliga byråerna, framhålla de sakkunniga, att många af dessa äro genom sin dagliga verksamhet så bundna, att endast ett fåtal af dem kunna föreläsa när som helst på annan ort, samt att andra till följd af den rådande bristen på föreläsare blifva antagna af centralbyråerna utan att äga annat än andrahandskunskaper i sina ämnen; andra åter brista i sitt framställningssätt. De sakkunniga omnämna, att vid den rådande svårigheten att anskaffa verkligt goda föreläsare fråga uppstått om anställande af sådana, som under åtta månader af året helt och hållet stode till föreläsningsanstalternas förfogande och sålunda under två tredjedelar af året befunne sig på resande fot. Dessa »statsföreläsare» — så benämnda vid de tillfällen, då denna tanke diskuterats — skulle erhålla fast lön (jämte reseersättning) med skyldighet att så godt som dagligen under de månader, då föreläsningsanstalternas verksamhet pågå, föreläsa enligt viss, på förhand uppgjord resplan.

Denna lösning anse emellertid de sakkunniga endast i sällsynta fall kunna gifva ett godt resultat, då ett ideligt upprepande af ett eller ett fåtal föredrag i längden måste verka aftrubbande på föreläsarens intresse för sitt uppdrag och till slut alstra ett maskinmässigt framställningssätt med minskad möjlighet att intressera åhörarna och rycka dem med. Naturligtvis finnas undantag, och en och annan föreläsare skulle nog, anse de sakkunniga, utan nu nämnda risk kunna ägna sig helt åt den ifrågavarande verksamheten. Men de sakkunniga finna den lämpligaste anordningen då vara, att vederbörande centralbyrå tager hand om saken och underrättar föreläsningsanstalterna samt uppgör resplan för den sålunda

disponible föreläsaren, utan att därmed binda någondera parten för framtiden. Denna väg torde, framhålles det, vara den enda lämpliga i sträfvandet att så mycket som möjligt binda en god föreläsare vid verksamheten.

Beträffande frågan om *utbildande af blifvande föreläsare* hafva de sakkunniga intet förslag att göra, utan hänvisa på de bemödanden i denna väg, som kommit till synes i vissa studentföreningars arbeten i Uppsala och Lund. Då det äfven med den största samvetsgrannhet vid föreläsarnas antagande kan hända, att anmärkningar sedermera framställas mot föreläsarna, anse de sakkunniga dessas fortsatta verksamhet böra blifva föremål för kontroll. I detta sammanhang må erinras om, att de sakkunniga vilja för framtiden inskränka de statsunderstödda förmedlingsbyråerna till ett antal af tre, högst fyra, i syfte att medföra större likformighet vid föreläsarnas antagande och bättre möjlighet att följa och bedöma deras verksamhet. De lokala krafter, som af intresse för saken och mot ingen eller ringa ersättning föreläsa vid föreläsningsanstalterna å den ort, där de äro bosatta, hafva enligt de sakkunnigas mening alltjämt en uppgift att fylla, men böra icke, såsom öfriga föreläsare, intagas i föreläsningsförteckningarna och behöfva gifvetvis ej godkännas af någon centralbyrå.

I fråga om *kostnaderna* för föreläsningarna ägna de sakkunniga hufvudsakligen sin uppmärksamhet åt föreläsarnas arfvode och utgiftsberäkning. Med afseende på arfvodet anse de sakkunniga hvarken höjning eller sänkning af det nu utgående regelmässiga arfvodet af 25 kronor lämpligen komma i fråga, lika litet som det kan blifva tal om en gradering af arfvodesbeloppet efter föreläsarens skicklighet. Genom användande af lokala krafter kunna dock kostnaderna för mindre bärkraftiga anstalter nedbringas, liksom äfven genom användning af de tryckta föredrag med skioptikonbilder, som tillhandahållas t. ex. af folkbildningsförbundet. För nedbringande af föreläsningsanstalternas utgifter för *resekostnader* anbefalles dessas fördelning på flera föreläsningar och erinras om de ofvan omtalade länsförbundens och andra sammanslutningars nyttiga verksamhet i denna riktning. Men därjämte föreslå de sakkunniga i samma syfte, att Kungl. Maj:t skulle äga disponera högst 10,000 kronor till resekostnadsbidrag att genom centralbyrå utbetalas för föreläsare hos aflägset liggande föreläsningsanstalter. Detta bidrag borde icke utbetalas direkt till vederbörande anstalt, utan på det sätt komma densamma till godo, att den centralbyrå, genom hvilken den ene eller andre föreläsaren rekvirerats, till honom utbetalar hälften af det belopp, hvarmed resekostnaden öfverstiger 10 kronor. Därvid åsyftas särskildt de nordligaste länen och Gottland.

Af motiveringen liksom af de nyss anförda önskemålen framgår, att resekostnadsbidrag afses endast för järnvägs- och ångbåtsresor. För skjutskostnader skulle föreläsningsanstalter och länsförbund helt svara själfva, eventuellt med bidrag af landstingen. Statsbidrag till resekostnaders betäckande skulle hufvudsakligen gifvas åt smärre, ekonomiskt mindre bärkraftiga anstalter, och beviljandet skulle i hvarje särskildt fall bero på vederbörande centralbyrås pröfning.

Något bestämdt dagtraktamente såsom ersättning för vivre och logi vilja de sakkunniga ej föreslå, utan anse att föreläsaren bör beräkna ersättning efter verkliga utgifter för husrum och mat, att fördelas mellan de under en resa besökta anstalter.

Att, såsom sker vid centralbyrån i Lund, de ekonomiska mellanhafvandena mellan de lokala anstalterna och föreläsarna uppgöras genom centralbyrå, finna de sakkunniga mycket svårt för öfriga delar af Sverige, men betona önskvärdheten af kontroll från centralbyråernas sida öfver de ekonomiska uppgörelserna mellan föreläsare och föreläsningsanstalter, detta för att motverka vissa föreläsares tendens att uppskörta föreläsningsanstalterna.

I anslutning till folkbildningsmötets förberörda resolution, punkt 2, anse de sakkunniga, att ett efter omfattningen af vederbörande föreläsningsanstalts verksamhet lämpadt arfvode må kunna utgå till anstaltens föreståndare för hans arbete och därmed understundom förenade pekuniära uppofringar.

I öfrigt är värdt att lägga märke till de sakkunnigas påpekande af att vissa föreläsningsanstalter stundom, i syfte att få större statsbidrag, upptagit *fingerade* utgiftsposter för lokalhyra eller för arfvode åt styrelse och föreståndare. Sådant bör vid ansökningshandlingarnas granskning i länsstyrelserna om möjligt uppmärksammas och anmärkas.

Med afseende på det fall, att samma föreläsningsanstalt anordnar föreläsningar på *olika platser* inom samma område, anmärka de sakkunniga att, om därigenom föreläsningarnas antal på en och samma plats inskränkes till endast några få årligen med långa mellantider, dessa fåtaliga föreläsningar ej kunna anses vara af den betydelse, att staten bör bidraga med ekonomiskt understöd. De sakkunniga anse, att *minsta antalet* föreläsningar, som en statsunderstödd anstalt bör åläggas att anordna under året, skall uppgå till tolf; dessa tolf må ej anordnas å olika lokaler, om ej dessa äro så belägna, att ortsbefolkningen icke af vägafståndet hindras att besöka samtliga lokaler. Vill en dylik anstalt på en eller flera aflägsna platser inom verksamhetsområdet anordna ett fåtal föreläsningar på hvardera, så böra kostnaderna härför täckas af medel, som icke ingå vare sig

i statsbidraget eller i det däremot svarande bidraget från orten. Önskar anstalt anordna, för år räknadt, minst tolf föreläsningar på hvardera af två eller flera platser inom sitt verksamhetsområde, så bör hvar och en af dessa platser betraktas såsom berättigad till statsbidrag och anstalten såsom en sammanslutning af två eller flera lokalanstalter under en gemensam organisation.

Att såsom i vissa fall skett tilldela två eller flera anstalter *i samma stad* statsanslag, anse de sakkunniga olämpligt, utom då folkmängden och afstånden mellan olika stadsdelar göra det nödigt. Då bör emellertid fordras, att de olika anstalterna och deras filialer fördelas efter olika stadsdelars behof. I öfverensstämmelse härmed skulle af de fyra anstalter i hufvudstaden, som för närvarande åtnjuta anslag, Stockholms arbetarinstitut, Södermalms arbetarinstitut samt Borgarskolan kunna fortfara att uppbära anslag med bibehållande af verksamheten i nuvarande lokaler, medan däremot Stockholms arbetarförening, som numera använder förhyrd lokal, borde åläggas att flytta sin verksamhet till en stadsdel, som saknar föreläsningsverksamhet. Likaledes skulle i Norrköping, där två helt nära hvarandra förlagda anstalter för närvarande åtnjuta understöd, den mindre af dem åläggas flytta sin verksamhet, så att denna komme en annan stadsdel till godo.

I fråga om *upplåtande af skollokaler* för föreläsningarna instämma de sakkunniga i folkbildningsmötets förut omförmälda uttalande i punkt 5, dock med framhållande af att denna fråga är en rent kommunal angelägenhet.

Att fordra att föreläsningsanstalterna vid anskaffande af föreläsare skulle vara bundna vid *centralbyråernas* förteckningar, vore enligt de sakkunnigas mening omotiveradt, men å andra sidan äro centralanstalterna obetingadt nödvändiga för att man skall kunna räkna på tillgång till erkändt goda och disponibla föreläsare. De sakkunniga framhålla, att med årens ökade erfarenhet de befintliga centralbyråerna blifvit allt mera skickade att pröfva anmälda föreläsare och deras ämnen och därjämte visat sig kunna medverka till införande af ordning och reda i verksamheten. Bibehållandet af byråerna i Stockholm, Lund och Göteborg ansåge de sakkunniga icke behöfva närmare motiveras; att sammanslå dem till *en* vore ej att förorda på grund af de svårigheter, som skulle uppstå. Men fråga vore, mena de sakkunniga, om några andra förmedlingsanstalter än dessa tre behöfvas. Efter att hafva omnämnt de öfriga förmedlingsanstalter, som under olika år åtnjutit anslag eller för närvarande innehafva sådant, uttala de sakkunniga som sin mening, att flertalet i dessas kataloger upptagna föreläsare med lika stor fördel kunde ingå i de nämnda tre hufvudbyråernas förteck-

ningar, om hvilka de sakkunniga vilja föreslå, att de samtliga skola kostnadsfritt tillställas hvarje föreläsningsanstalt. Genom förmedlingens koncentrering på detta sätt skulle enligt de sakkunnigas mening planmässigheten i hela föreläsningsverksamheten främjas; möjligheten af understöd åt en eventuellt i framtiden nödig särskild byrå för Norrland borde dock ej vara utesluten. I afvaktan härpå föreslå de sakkunniga, att nuvarande *länsförbund* och liknande sammanslutningar, huru önskvärda de än äro, icke skola få något understöd från statens sida, utan böra de för sin verksamhet vara hänvisade till landstings- och andra ortsbidrag. Härvidlag måste emellertid enligt de sakkunnigas mening ett undantag göras för en sammanslutning mellan föreläsningsanstalterna i de båda nordligaste länen, där föreläsarnas resor i regeln måste ställas så, att ett flertal lokala anstalter kunna besökas under en sammanhängande resa. För ett dylikt förbund med expedition (såsom för närvarande för Norrbottens län) i Luleå anse de sakkunniga, att statsbidrag — med hänsyn till de ifrågavarande landsdelarnas aflägsna läge — fortfarande bör beviljas.

I samband med frågan om ordnandet af förbindelsen mellan föreläsare och föreläsningsanstalter genom centralbyråerna behandla de sakkunniga förslaget att anställa inom ecklesiastikdepartementet en *sakkunnig rådgifvare.* Med den omfattning, föreläsningsverksamheten nu nått, finna de dess praktiska ordnande och sunda utveckling med nödvändighet kräfva en sådan anordning.

Denne *konsulent i föreläsningsärenden* skulle enligt de sakkunnigas mening få följande, i de framställda »önskemålen» angifna uppgifter:

att granska ansökningarna om statsbidrag till föreläsningsanstalter och därvid särskildt tillse, att verksamheten vid de olika anstalterna verkligen tjänar det syfte, för hvilken densamma är afsedd;

att följa centralbyråernas och föreläsningsanstalternas verksamhet genom bland annat minst en konferens årligen med ombud för centralbyråerna;

att ingripa, där rättelser synas erforderliga;

att stå till tjänst med råd och upplysningar i hithörande ärenden;

att sammanföra och bearbeta de från centralbyråer och föreläsningsanstalter inkommande statistiska uppgifterna.

Det vore emellertid ej nödvändigt att för detta ändamål upprätta en ny befattning inom departementet. Konsulenten skulle endast under sex veckor, högst två månader af året behöfva vara till hands inom departementet, nämligen från den dag, då ansökningar om statsbidrag skola vara inlämnade, till dess han hunnit granska dem och till departementschefen däröfver lämnat utlåtande. Under den öfriga delen af året borde

konsulenten vara tillgänglig för att på anmodan lämna råd och upplysningar eller mottaga anmärkningar rörande föreläsningsverksamheten samt sålunda vara skyldig att dels besvara hithörande skrifvelser, dels vara att personligen träffa exempelvis under en timme två dagar i veckan. Därjämte borde han — där han fått kännedom om missförhållanden — ingripa och skriftligen meddela rättelser eller, där så erfordrades, själf besöka en föreläsningsanstalt för att genom sammanträde med dess inspektör och styrelse söka åstadkomma ändringar och förbättringar i densammas verksamhet.

I ersättning borde konsulenten åtnjuta ett fast arfvode af 2,000 kronor samt 300 kronor till expenser och 300 kronor för resor och besök vid föreläsningsanstalter. För det fall, att han ej vore bosatt i Stockholm, borde dagtraktamente å 10 kronor för den tid af året, han vore sysselsatt inom departementet, jämte reseersättning utgå till honom med tillsammans högst 700 kronor. Kostnaderna borde alltså beräknas till 2,600 kronor, därest konsulenten är bosatt i Stockholm, i annat fall till 3,300 kronor.

Hittillsvarande *inspektion* genom af Konungens befallningshafvande förordnad inspektor anse de sakkunniga böra bibehållas. Den hade visserligen på åtskilliga håll utöfvats utan förstående och till ringa eller intet gagn, men hade dock sin betydelse för styrkande af vederbörande styrelses och föreståndares befogenhet att lyfta medel med mera. Att öfverflytta detta t. ex. till kommunalnämndens ordförande skulle vara mindre lämpligt, då ett flertal anstalter hvar för sig kunna vara beroende af två eller flera kommuners anslag. Förordnandet bör lämnas till personer med intresse för föreläsningsverksamheten.

Utom hittillsvarande inspektion böra *föreläsningsanstalterna* vara skyldiga att skriftligen besvara förfrågningar af konsulenten. Deras styrelse skall uppgöra program för läsåret och föra statistik öfver åhörarantalet vid hvarje föredrag. För att konsulenten må kunna i möjligaste mån hafva inblick i verksamheten, hafva af de sakkunniga upprättats förslag till formulär ej blott för ansökning om statsbidrag utan äfven till ett flertal bilagor.

Äfven *centralbyråerna* skulle enligt de sakkunnigas mening vara skyldiga att skriftligen besvara af konsulenten gjorda framställningar, lämna upplysningar om föreläsare och anstalter samt vidtaga smärre af konsulenten anbefallda utredningar. Den del af anslaget till populärvetenskapliga föreläsningar, som Kungl. Maj:t kan använda till understödjande af centralbyråer — för närvarande 8,000 kronor — föreslå de sakkunniga höjd till 10,000 kronor på grund af det ökade arbete och de kostnader, som blifva en följd af den nya organisationen. Denna skulle nämligen, utom hvad som redan är nämndt, för dem innebära skyldighet att i sina

kataloger upptaga närmare specifikation än hittills af föreläsningsämnena, vidare förslagsplaner för serieföreläsningar och bygdekurser samt slutligen vid hvarje föreläsningsämne *förteckning å litteratur*, som afhandlar eller åtminstone berör ifrågavarande ämne.

En af de oftast förekommande anmärkningarna mot föreläsningarna är, att de icke gifva tillräckligt kvantum kunskap som positiv behållning. Härutinnan framhålla de sakkunniga, att äfven om man icke förbiser, att syftet med de populärvetenskapliga föreläsningarna, frånsedt de ifrågasatta kurserna, ej kan vara att direkt och uteslutande meddela kunskap utan snarare att ge en väckelse till självverksamhet, så vore det påtagligt att, om detta syfte skall kunna nås, föreläsningarna måste förbindas med anordningar för underlättande af bokliga studier. Det är för detta ändamål de sakkunniga föreslagit bland annat, att centralbyråerna skulle upprätta litteraturförteckningar. Ur dessa, enligt uppgifter från föreläsarna, upprättade förteckningar skola, föreslå de sakkunniga, de lokala föreläsningsanstalterna i sina tryckta program för föreläsningsterminen upptaga det, som hör till de där upptagna föreläsningarna, jämte upplysning om hvilka af anförda böcker, som på orten finnas tillgängliga för hemlån eller som saluhållas vid föreläsningen i fråga.

De sakkunniga framhålla emellertid, att för detta ändamål fordras samverkan mellan föreläsningsanstalten och ortens *bibliotek*, om sådant finnes; om bibliotek saknas, bör föreläsningsanstaltens styrelse taga initiativ till bildande och upprätthållande af ett sådant genom penningbidrag från orten och från staten; vidare framhålla de sakkunniga önskvärdheten af att vederbörande kommun själf upprättar och underhåller bibliotek. Där fast bibliotek saknas, eller samverkan med ett sådant ej kan uppnås, anbefalles att hyra vandringsbibliotek; centralanstalter, som tillhandahålla sådana, böra anmodas att upprätta vandrande *specialbibliotek* med böcker, hvilkas innehåll ansluter sig till särskilda grupper af föreläsningsämnen eller som är sammansatt med särskild hänsyn till föreläsningsprogrammet för en viss termin. Ytterligare böra föreläsningsanstalterna genom försäljning af populära och billiga *småskrifter* i anslutning till föreläsningarna bidraga till spridande af god och billig litteratur. Vid sådana anordningar skulle det stundom framställda krafvet på s. k. *grundlinjer* — korta sammandrag af en föreläsnings innehåll med data, siffror och litteraturförteckning — kunna bortfalla. Meningarna om värdet af dessa grundlinjer äro delade, och tillhandahållande af sådana i större utsträckning skulle för centralbyråerna blifva en vansklig sak.

Jag tror mig nu hafva redogjort för det väsentligaste i de sakkunnigas motivering och vill endast tillägga, att de sakkunniga betonat, att

föreskrifterna i öfrigt för föreläsningsanstalterna böra göras så vida som möjligt med hänsyn till anstalternas växlande storlek och utvecklingsmöjligheter.

Sin till mig afgifna, på ofvan anförda motivering grundade hemställan i ärendet hafva de sakkunniga formulerat på följande sätt: De sakkunnigas hemställan.

A. att de för åtnjutande af statsunderstöd till populärvetenskapliga föreläsningar fastställda *villkoren* måtte erhålla följande *ändrade* lydelse

att understöd till föreläsningsanstalt utgår med lägst 200 kronor och högst 3,000 kronor för år räknadt;

att kommuner eller enskilda för anordnande af sådana föreläsningar tillskjuta minst lika mycket som staten;

att anstaltens angelägenheter vårdas af en styrelse, som antager föreståndare och lärare;

att anstalten förfogar öfver kunniga och dugliga, för ifrågavarande undervisning lämpliga lärarkrafter;

att alla politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid föreläsningarna eller undervisningen blifva förbjudna;

att anstalten skall vara skyldig att underkasta sig de villkor och kontroller, som i öfrigt af Kungl. Maj:t pröfvas nödiga och lämpliga;

B. att den *kungörelse*, som af Kungl. Maj:t årligen utfärdas rörande ansökningar om statsbidrag till ifrågavarande verksamhet, måtte

a) erhålla följande *ändrade rubrik:*

Kungl. Maj:ts nådiga kungörelse angående understöd åt anstalter för populärvetenskapliga föreläsningar;

b) innehålla följande *tillägg:*

1) föreläsningarna må anordnas antingen spridda öfver en större del af året eller sammanträngda till en eller flera kortare tider af året (bygdekurser) eller slutligen både spridda och sammanträngda, allt lämpadt efter förhållandena på orten;

2) anstalt, som erhåller statsbidrag till belopp af 300 kronor eller däröfver, kan efter därom gjord ansökan tillerkännas rätt att använda högst en tredjedel af sammanlagda stats- och ortsbidragen för anordnande af praktiska kurser med elementär undervisning, därest förhållandena på orten synas erfordra det;

3) föreläsningsanstalt skall vara underkastad inspektion såväl af ecklesiastikdepartementets föreläsningskonsulent som ock (af den person, som Konungens befallningshafvande äger att förordna);

c) *ändras* sålunda:

1) att tiden för inlämnandet af ansökningar framflyttas till den 15 november och tiden för länsstyrelsernas öfversändande af desamma till ecklesiastikdepartementet till den 15 december;

2) att — i öfverensstämmelse med den föreslagna rubriken — orden »anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningskurser i folkbildningssyfte» ersättas med orden »anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar»;

3) att uttrycket »lokal anstalt» ersättes med »föreläsningsanstalt»;

4) att orden »centrala anstalter» utbytas mot »centralbyråer»;

5) att följande sats utgår: »hvarjämte det skall åligga vederbörande styrelse att vid undervisningsårets slut till Vår befallningshafvande afgifva i två exemplar redogörelse angående anstaltens eller föreningens verksamhet under året; skolande det ena af dessa exemplar insändas till ecklesiastikdepartementet».

C. att ur det *cirkulär* till statskontoret m. fl., som af Kungl. Maj:t årligen utfärdats i slutet af december, men hvilket — därest ofvan framställda förslag vinna beaktande — hädanefter lärer komma att utfärdas tidigast omkring den 1 februari det år, för hvilket statsbidrag beviljats, måtte *utgå* följande stycke:

»I afseende å den i berörda kungörelse meddelade bestämmelsen angående föreläsningarnas ordnande hafva Vi funnit godt att för dem bland ofvannämnda anstalter, som hafva sin verksamhet å landsbygden eller dels i stad och dels å landet, göra sådana eftergifter, att vid dessa anstalter ifrågavarande föreläsningar må hållas i hufvudsaklig öfverensstämmelse med de i ansökningshandlingarna angifna planer».

D. att Kungl. Maj:t täcktes hos Riksdagen göra framställning därom, att af det belopp, som framdeles kan komma att anvisas för anordnande af populärvetenskapliga föreläsningar, *må ställas till Kungl. Maj:ts förfogande*

1) högst 10,000 kronor (för närvarande 8,000 kronor) till *centralbyråer*, som förmedla föreläsningar, och till ett länsförbund mellan föreläsningsanstalterna i de båda nordligaste länen, börande centralbyrå åtnjuta högst 4,000 kronor och det nämnda länsförbundet högst 500 kronor för år räknadt;

2) högst 3,300 kronor såsom arfvode jämte reseersättning, dagtraktamenten och expenser till *en hos ecklesiastikdepartementet anställd konsulent* för frågor, som angå föreläsningsverksamheten;

3) högst 10,000 kronor att genom centralbyrå utbetalas till *resekostnadsbidrag* för föreläsare till aflägset liggande föreläsningsanstalter; och

4) högst 3,000 kronor såsom tillfälligt understöd genom centralbyrå åt *nybildade anstalter*, som icke från orten kunnat erhålla det för statsbidrags utgående föreskrifna minimibeloppet.

Öfver de sakkunnigas betänkande hafva, såsom jag förut omtalat, utlåtanden infordrats från samtliga länsstyrelser och öfverståthållarämbetet i Stockholm. Halfva antalet länsstyrelser hafva lämnat förslaget helt och hållet utan anmärkning. Af de öfriga hafva en del, nämligen de i Göteborgs och Bohus län, i Skaraborgs, i Värmlands och i Västerbottens län låtit sina utlåtanden åtföljas af yttranden från vissa på området verksamma korporationer i vederbörande län, nämligen i Göteborgs och Bohus län Vendelsbergs föreläsningsanstalt, Göteborgs arbetarinstitut, Lundby arbetarinstitut och Västra Sveriges folkbildningsförbund, i Skaraborgs län Excelsiorförbundet, i Värmlands län Värmlands föreläsningsförbund och i Västerbottens län Västerbottens föreläsningsförbund. Jag lämnar här en öfversikt öfver de framställda anmärkningarna, ordnade efter deras innehåll. Därvid följer jag i hufvudsak samma uppdelning af frågan, som återfinnes i min framställning af de sakkunnigas utlåtande. Jag vill sålunda först uppehålla mig vid frågan om *serieföreläsningar och kurser*. Infordrade yttranden.

Länsstyrelsen i Uppsala län anför i allmänna ordalag, att större uppmärksamhet än hittills bör ägnas åt att i serier sammanföra likartade ämnen, oafsedt om de bilda en sammanhängande kurs. Om de föreslagna praktiska kurserna yttra sig dels ett par af länsstyrelserna, dels de fyra sammanslutningarna i Göteborgs och Bohus län. Mot den föreslagna bestämmelsen, att högst en tredjedel af sammanlagda stats- och ortsbidragen skall få användas för praktiska kurser med elementär undervisning, efter därom gjord ansökan, anför länsstyrelsen i Malmöhus län, att särskildt nådigt tillstånd ej bör fordras af dem, som redan haft dylika kurser, samt att i förslaget saknas formulär till sådan ansökan, vidare att dylika kurser endast böra afse vuxna, samt slutligen att medgifvandet bör formuleras såsom »rätt att använda högst en tredjedel af statsbidraget för anordnande af praktiska kurser med elementär undervisning, under förutsättning att minst lika mycket af ortsbidraget därtill användes». Göteborgs arbetarinstitut anser, att till praktiska kurser borde få användas högst en tredjedel af statsbidraget, oafsedt hur mycket af ortsbidraget som därtill användes.

Med hänsyn till de praktiska kursernas stora betydelse, som bör starkare betonas, ifrågasätter Lundby arbetarinstitut äfvensom Konungens befallningshafvande i Göteborgs och Bohus län, att ett alldeles *särskildt anslag* därför må ställas till Kungl. Maj:ts förfogande. Vendelsbergs föreläsningsanstalt, som föreslår, att statsanslagets rubrik skall lyda: »anslag till populärvetenskapliga föreläsningar i folkbildningssyfte *eller allmännyttiga lärokurser*», finner det särskildt önskligt, att föreläsningsanstalterna finge anordna för landsbygdens befolkning kurser i bokföring, landthushållning,

skogs- och trädgårdsskötsel m. m. och för fabriksbefolkningen kurser i det, som närmast hör till dess yrken o. s. v.

Med anledning af att de sakkunniga velat begränsa kretsen af de föreläsningsanstalter, som skulle få anordna praktiska kurser, till sådana, hvilka erhålla statsbidrag till 300 kronor och däröfver, anmärker Västra Sveriges folkbildningsförbund: »Praktiska kurser behöfvas ofta bäst i de trakter, som ligga aflägsna från kulturcentra, men som just dessa trakter sällan kunna uppfylla villkor för högre statsanslag än minimum (enligt de sakkunnigas förslag 200 kronor) skulle med den föreslagna bestämmelsen behofvet ej afhjälpas där det är som mest trängande. Kurserna behöfva icke årligen återkomma på samma plats. De kunna ordnas på olika platser år efter år och bordé åtnjuta ett *särskildt anslag*, som periodvis komme alla trakter till godo».

De sakkunniga hafva vidare föreslagit, att direkt statsunderstöd bör utgå med *lägst 200 kronor*, men att anstalter, hvilkas ortsunderstöd ej uppgår till nämnda summa, må kunna genom centralbyråerna försöksvis under tre år understödjas med mindre, mot ortsbidraget svarande belopp. Häremot anför länsstyrelsen i Älfsborgs län, att bidrag af statsmedel öfver hufvud knappast bör förekomma till föreningar, som ännu äro till sitt framtida fortbestånd så osäkra som de, hvilka ej kunna uppbringa ett ortsbidrag af 200 kronor. Västra Sveriges folkbildningsförbund förmenar, att understöd till ifrågavarande föreningar bör utgå i form af *gratisföreläsningar*, anordnade af centralbyråerna, som därigenom kunde förvissa sig om att understödet blefve effektivt och dessutom genom sina föreläsare erhålla kunskap om förhållandena på platsen.

I samband härmed må anföras, att Vendelsbergs föreläsningsanstalt föreslagit, att vid fördelning af anslaget hänsyn bör tagas till *föregående års åhörarantal*.

I fråga om fordringarna på de anlitade *föreläsarnas kompetens* säger sig Lundby arbetarinstitut hafva önskat bestämdare uttalanden och klarare formulering än de sakkunniga gifvit.

Kostnaderna för föreläsningarna, särskildt i hvad de utgöras af föreläsarnas reseersättning, beröras i flera af de inkomna yttrandena. Dessa behandla särskildt förslaget att till Kungl. Maj:ts förfogande skulle ställas, af anslagets totalsumma, ett belopp af 10,000 kronor att genom centralbyrå utbetalas som *resekostnadsbidrag* för föreläsare hos aflägset liggande anstalter, med hälften af kostnaderna för resa med järnväg eller ångbåt i hvad de öfverstiga 10 kronor. Konungens befallningshafvande i Älfsborgs län tvekar om resebidrag öfver hufvud bör utgå, då detta dels komme att blifva mycket ojämnt fördeladt, dels möjligen komme att försvaga omtanken om ett ekono-

miskt ordnande af resorna. Länsstyrelsen i Blekinge län förordar att ersättning må utgå för resekostnader i allmänhet således äfven för skjutsresor. Äfven Konungens befallningshafvande i Västerbottens län, såväl som samma läns föreläsningsförbund, anser, att resekostnadsbidraget bör omfatta äfven skjutsresor, då detta län har få järnvägsförbindelser och då ångbåtsresor under den tid föreläsningarna pågå endast undantagsvis kunna förekomma. Till de långa och dyrbara skjutsresorna kan icke landstinget, såsom de sakkunniga föreslagit, bidraga väsentligt, då landstinget i nämnda län redan är starkt betungadt med utgifter och ej kan årligen offra mer än 150 kronor inalles på föreläsningsverksamheten. Äfven Värmlands föreläsningsförbund finner skäligt, att understöd af förenämnda 10,000 kronor borde utgå för alla slags resekostnader, men ej utlämnas genom centralbyråerna utan fördelas på länsförbunden, som dessutom borde söka understöd af landstingen för samma ändamål.

De sakkunniga hafva antydt, att vissa föreläsningsanstalter för att få större statsbidrag upptagit *fingerade utgiftsposter*, samt hemställt, att sådant bör vid länsstyrelsernas granskning af ansökningshandlingarna uppmärksammas och anmärkas. Länsstyrelsen i Kopparbergs län finner det svårligen möjligt att inom länsstyrelsen, hvars granskning är rent formell, utöfva en sådan kontroll; länsstyrelsen i Västerbottens län vill öfverlämna denna kontroll åt den föreslagna statskonsulenten, och länsstyrelsen i Jönköpings län anser det böra föreskrifvas, att föreningarnas ansökningar om bidrag skola åtföljas af styrkt redogörelse med uttrycklig försäkran om att inga fingerade poster förekomma.

Med anledning af de sakkunnigas önskemål, att ej *flera än en* föreläsningsanstalt inom samma kommun må erhålla statsunderstöd annat än i visst angifvet fall, uttalar sig öfverståthållarämbetet i Stockholm på anförda grunder emot kraftet på förflyttning af någon af hufvudstadens föreläsningsanstalter såsom villkor för fortsatt understöd. Västra Sveriges folkbildningsförbund anför, att flera anstalter inom samma kommun kunna hafva sitt berättigande särskildt som filialer. Man kan därvid tillämpa samma system, som förbundet föreslagit beträffande ekonomiskt illa lottade föreningar, d. v. s. understöd i tre år i form af gratisföreläsningar, ordnade genom en centralbyrå. Lokalerna böra dock vara så aflägsna från hvarandra, att de som regel hafva hvar sin åhörarkrets.

Hvad därefter angår *centralbyråer och länsförbund* har Västra Sveriges folkbildningsförbund, som själf utöfvar centralbyråverksamhet, ansett, att hvarje centralbyrå bör hafva sitt afgränsade verksamhetsområde. Alla inom vederbörande byrås område förlagda statsunderstödda föreläsningsanstalter

skulle åläggas att till denna byrå årligen ingifva statistik samt dit vända sig med sina anmärkningar och önskemål.

De sakkunniga hafva uttalat, att endast tre centrala förmedlingsanstalter tills vidare behöfvas, och att nuvarande *länsförbund* och liknande sammanslutningar icke böra åtnjuta understöd från statens sida i annan mån, än att länsförbunden för Norrbottens och Västerbottens län må, om de sammanslås, kunna erhålla intill 500 kronor per år för föreläsningsförmedling inom de båda nordligaste länen, med expedition i Luleå. Häremot betonar centralstyrelsen i Värmlands län länsförbundens betydelse, isynnerhet vid föreläsningsturnéer, och hemställer om ändring i de sakkunnigas förslag i enlighet med anvisningar från samma läns föreläsningsförbund. Detta förbund föreslår, att lokala anstalter, mer än 15 mil aflägsna från centralbyrå, skola sammanslutas till länsförbund, som hvart annat eller tredje år utge förteckning öfver inom länet bosatta föreläsare. Förbunden skola anordna turnéer af föreläsare och betala åt föreläsaren hans resa, vivre och logi, samt till lättnad för de längst bort liggande anstalterna fördela kostnaderna mellan lokalföreningarna, som endast skulle hafva att till föreläsaren utbetala det bestämda arfvodet. Äfven andra förslag, på hvilka jag här ej kan ingå, hafva af nämnda förbund framlagts till en fastare organisation af föreläsningsanstalterna uti länsförbund.

Det i Skaraborgs län och öfverhufvud i Västergötland arbetande Excelsiorförbundet har i en särskild, af flera bilagor åtföljd inlaga lämnat utförlig redogörelse för sin verksamhet som förmedlings- och centralanstalt för föreläsningsverksamheten i dessa trakter och utvecklat, hvarför det anser sig behöfva anslag af statsmedel. Dess gagnande verksamhet har vitsordats af länsstyrelsen i Skaraborgs län.

Förslaget om sammanslagning af de båda öfver-norrländska länsförbunden till ett, med expedition i Luleå, såsom villkor för statsanslag, har i båda länen mötts med gensägelse. Båda länsstyrelserna anse, att hvartdera länet kräfver sitt eget särskilda förbund, beroende på olika ortsförhållanden, stora afstånd, dåliga postförbindelser och på nödvändigheten, att den ledande mannen i förbundet är väl förtrogen med de lokala förhållandena på hvarje föreläsningsort. Länsstyrelsen i Norrbottens län drager i tvifvelsmål, att 500 kronor skulle vara tillräckligt för båda länens gemensamma behof. Konungens befallningshafvande i Västerbottens län och samma läns föreläsningsförbund finner ett anslag på 200 kronor ensamt för detta läns behof vara lämpligt.

Förslaget att inom ecklesiastikdepartementet anställa en *konsulent i föreläsningsärenden* har på alla håll upptagits välvilligt eller lämnats utan anmärkning. Öfverståthållarämbetet i Stockholm ifrågasätter, att den för

konsulentens arbete beräknade tiden skulle vara för rundligt tilltagen. Hans arbete skulle kunna inskränkas till en kortare tid och någon nedsättning i arfvodet därför kunna äga rum. Å andra sidan påyrkar Värmlands läns föreläsningsförbund, att konsulenten må aflönas bättre än föreslaget är och då bör ägna hela sin tid åt sin uppgift. Bland annat bör han tid efter annan närvara vid länsförbundens sammankomster för att där sammanträffa med de lokala anstalternas ledande krafter, men behöfver icke regelmässigt träffas en timme två dagar i veckan.

Beträffande den föreslagna konsulentens verksamhet har jag redan anfört länsstyrelsens i Västerbottens län förslag angående skyldighet för honom att undersöka, om fingerade utgiftsposter förekomma. Det må tilläggas, att samma läns föreläsningsförbund framhåller, att konsulenten ej må beifra en eventuell brist i öfverensstämmelsen mellan det verkligt utförda programmet för årets fölreäsningar och det för ansökan om statsanslag uppgjorda, detta på grund af svårighet särskildt i aflägsnare orter att genomföra i alla detaljer just det tilltänkta programmet.

Beträffande de hittillsvarande *inspektorerna*, hvilkas afskaffande ifrågasatts men dock ej föreslagits, anser länsstyrelsen i Uppsala, att de böra bibehållas, och att för dem bör utarbetas en instruktion eller promemoria att af länsstyrelsen samtidigt med förordnandet tillställas dem.

I detta sammanhang må anföras, att Konungens befallningshafvande i Jönköpings län afstyrker de sakkunnigas hemställan, att föreläsningsanstalterna icke skola vara skyldiga att till Konungens befallningshafvande inlämna *årsredogörelse*.

De sakkunniga hafva uttalat, att centralbyråernas årliga föreläsningskataloger böra innehålla *litteraturförteckningar*, som kostnadsfritt tillställas hvarje statsunderstödd föreläsningsanstalt i riket. Härom anmärker Västra Sveriges folkbildningsförbund att, då föreläsningsförteckningarna år efter år äro tämligen lika, böra, sedan en fullständig förteckning med litteraturhänvisningar tryckts, de följande endast upptaga hänvisningar till nya ämnen eller nyutkommen litteratur, hvarvid den första förteckningen tryckes i så stor upplaga, att den i mån af behof kan rekvireras allt framgent. För täckande af kostnaderna tänker sig förbundet en årsafgift från de lokala anstalterna af 2 kronor.

Sambandet mellan föreläsnings- och bokverksamheten har i öfrigt ej i annan mån berörts i de inkomna yttrandena än att Konungens befallningshafvande i Uppsala län finner önskvärdt, att litteratur öfver ämnen, som behandlas i serier af föreläsningar på samma ort, må samtidigt eller tidigare göras tillgänglig på orten.

Med anledning af de sakkunnigas formulär till ansökningshandling för erhållande af statsbidrag har länsstyrelsen i Malmöhus län anmärkt att, då ansökan ingifves af *anstalt i stad*, bör upptagas löpande års kommunala anslag jämte uppgift om det belopp, som anstalten ämnar söka för nästkommande år. Då städernas budget som regel uppgöres först i december, kan nämligen i en ansökan ingifven före den 15 november ej bestämdt uppgifvas, hvad anstalten skall erhålla som kommunalt anslag under nästa år.

Till sist må, i anledning af de sakkunnigas uttalade önskemål att utanordnade statsbidrag måtte med minsta tidsutdräkt och utan kostnader för mottagaren tillställas vederbörande anstalt genom länsstyrelsen, här antecknas, att flera länsstyrelser i sina ingifna yttranden förklarat, att så i verkligheten städse sker inom deras län.

Departementschefen. Då jag nu går att framlägga den uppfattning, jag själf bildat mig i den föreliggande frågan, vill jag emellertid inledningsvis betona, att huru man än organiserar föreläsningsverksamheten, hur frikostigt den än understödes af det allmänna, kommer det dock innerst an på beskaffenheten af de personer, som uppbära rörelsen, om densamma skall blifva till stort och bestående gagn. Det fordras framsynthet och insikt om folkets andliga och materiella behof hos de ledande männen, det fordras hos föreläsarna kunskaper i allmännyttiga och intresseväckande ämnen och förmåga att på ett lättfattligt och underhållande sätt framlägga dessa kunskaper, det fordras slutligen praktiskt organisatoriskt sinne hos dem, som på de särskilda orterna stå i spetsen för det lokala arbetet, så att de förstå att af tillgängliga medel göra det bästa möjliga, att samverka med närliggande lokala anstalter samt att öfver hufvud anordna föreläsningarna så, att de blifva hvad de böra vara, ej blott en nyttig förströelse, utan impulser till självverksamhet och fortsatta studier. Allt detta kan man, som sagdt, icke åstadkomma med yttre anordningar, om än till synes så ändamålsenliga, men åtskilligt torde dock kunna uträttas i syfte att bibehålla och förstärka den goda riktning, som i stort sedt utmärker den nuvarande föreläsningsverksamheten.

Af alla de förslag och önskemål, som från sakkunnigt håll framkommit i denna fråga, är det särskildt ett, som vunnit mitt lifliga intresse. Jag syftar härmed på tanken att inom ecklesiastikdepartementet anställa en konsulent, som vid fördelningen af statsanslaget skulle gå departementschefen till handa och för öfrigt genom en rådgifvande och granskande verksamhet öfvervaka och befrämja föreläsningsrörelsens utveckling. Det är min tro att, om man blott finner den rätte mannen för

denna befattning, den skall blifva af det största gagn för ifrågavarande viktiga gren af folkbildningsrörelsen, tillföra densamma en lifgifvande kraft och förläna den erforderlig stadga. Vidare har jag känt mig tilltalad af tanken att, utan att kringskära den frihet och den frivillighet, som dock är föreläsningsrörelsens innersta lifsnerv, förläna de centrala byråerna en något mera ledande ställning i förhållande till de lokala anstalterna än som nu äger rum. Äfven detta torde vara ägnadt att bidraga till rörelsens ändamålsenliga utveckling.

Efter dessa mera allmänna betraktelser vill jag till en början erinra om det utlåtande i frågan, som giordes vid 1910 års folkbildningsmöte, och för hvilket jag redan förut (sid. 11) redogiort. De väsentligaste önskemål och anmärkningar, som där fingo sitt uttryck, torde kunna sammanfattas så:

A) Beträffande organisationen: Anställande af en föreläsningskonsulent i ecklesiastikdepartementet, anslag till centralbyråerna för anordnande af serieföreläsningar och stödjande af nybildade föreningar, anslag äfven åt andra centrala, i folkbildningssyfte arbetande organisationer för anordnande af föreläsnings- och undervisningskurser, allmännare sammanslutning af lokalföreningarna i ortsförbund, anordnande af kurser i föreläsningskonstens teknik.

B) Angående den lokala verksamheten: Rätt att med större frihet fördela föreläsningarna under föreläsningsterminen, framskjutande af tiden, inom hvilken ansökan om statsbidrag skall inlämnas, från den 1 oktober till den 15 november, ökad samverkan med folkbiblioteken, arbete för bokspridning, pekuniär ersättning åt anstalternas föreståndare för deras arbete.

Såsom af det föregående framgår hafva de sakkunniga, hvilka haft att behandla frågan i hela dess vidd, tagit största hänsyn till flertalet sålunda framställda önskemål och anmärkningar. I några fall hafva emellertid dessa icke vunnit direkt understöd, såsom med afseende på frågan om anordnande af serieföreläsningar genom centralbyråerna, anslag åt centralorganisationer, som icke direkt tillhöra föreläsningsverksamheten, samt anordnande af kurser i föreläsningskonstens teknik. Jag skall tillåta mig att om dessa punkter yttra några ord, innan jag går att i hufvudsaklig anslutning till de sakkunnigas framställning framlägga mina förslag i ämnet.

Hvad angår den af folkbildningsmötet väckta frågan om anordnande af serieföreläsningar genom centralbyråerna — jag återkommer strax till spörsmålet, om serieföreläsningar öfver hufvud taget kunna anses önskvärda — vill jag uttala den meningen att, om ändrade bestämmelser

angående föreläsningarna blifva utfärdade, på sätt jag i det följande vill föreslå — bestämmelser som åsyfta ökad frihet i fråga om formerna för föreläsningsverksamheten — man torde böra afvakta verkningarna häraf, innan man gifver sig in på den af folkbildningsmötet föreslagna nyheten.

Beträffande tanken på anslag åt andra centrala organisationer, som arbeta i folkbildningssyfte, än nämnda centralbyråer, för anordnande af sammanhängande föreläsnings- och undervisningskurser, så har denna fråga af de sakkunniga så vidt jag funnit endast så till vida upptagits till pröfning, att de ansett hvarje förening eller institution — jämväl sådana med andra uppgifter — böra erhålla statsbidrag för föreläsningsverksamhet, därest den uppfyller för statsbidrags åtnjutande i allmänhet fastställda villkor.

Jag ansluter mig härutinnan till de sakkunniga och vill i detta sammanhang påpeka, att redan nu hvarje i folkbildningssyfte arbetande sammanslutning, äfven om den vid sidan däraf arbetar för andra uppgifter, kan erhålla statsbidrag, om den uppfyller bestämmelserna härför. Med den större frihet i formerna, som jag i det följande vill föreslå, skulle det dock för framtiden ställa sig lättare för dylika föreningar att komma i åtnjutande af statsunderstöd än nu är fallet.

Till spörsmålet om kurser i föreläsningskonstens teknik ställa sig de sakkunniga ganska reserverade. Bristen på kompetenta föreläsare synes mig dock vara en af de mest framträdande och oftast anmärkta uti föreläsningsrörelsen. Det förefaller mig därför, som om lämpliga medel att afhjälpa denna brist borde uppsökas och åtgärder i sådan riktning understödjas. Jag anser äfven, att med det ökade anslag till centralbyråer, som jag i enlighet med de sakkunnigas förslag ämnar föreslå, en eller annan af dessa byråer lämpligen kunde göra försök med anordnandet af dylika kurser, så att man blefve i tillfälle att bilda sig en positiv uppfattning om hvad därmed kunde vinnas.

Jag öfvergår nu till de sakkunnigas särskilda hemställanden och i anledning däraf gjorda erinringar samt följer därvid samma uppdelning som i det föregående.

I fråga om syftet med föreläsningarna har jag ingen invändning emot de sakkunnigas framställning (sid. 14). Jag finner det alltså icke nödigt att i anslagets rubrik bibehålla orden: »i folkbildningssyfte». Vidare ansluter jag mig till deras med folkbildningsmötets resolution öfverensstämmande förslag, att föreläsningarna må kunna anordnas med större frihet än hittills. De sakkunniga hafva framhållit, att den nuvarande allmänna bestämmelsen om att föreläsningarna skola anordnas »i väl afpassade

kurser» måste anses afse s. k. serieföreläsningar samt på anförda skäl — hufvudsakligen svårigheten att sammanhålla åhörarna — uttalat, att en generell dylik bestämmelse icke är lämplig. Däremot påpeka de sakkunniga, att om frihet gifves att sammanträngа föreläsningarna på kortare tid än som nu är händelsen — nu äro »visst antal timmar i veckan under fem till åtta månader» föreskrifna — serieföreläsningar kunna vara till största gagn och äro värda all uppmuntran. Vidare påpekas, att lämpliga platser för serieföreläsningar företrädesvis äro till finnandes i orter med sammanträngd befolkning, medan däremot på andra platser spridda föreläsningar äro att föredraga. De sakkunniga förorda därför större frihet med afseende å formerna, så att man må kunna efter orternas olika förhållanden inrätta sig på ändamålsenligaste sätt. I enlighet med detta de sakkunnigas uttalande, hvilket jag, som sagdt, i allo biträder, skulle jag vilja föreslå, att för framtiden i denna kardinalpunkt skall gälla följande bestämmelse: föreläsningarna skola så anordnas att de, efter ortens förhållanden, antingen jämnt fördelas öfver föreläsningsåret eller ock helt eller delvis sammanföras till kurser på kortare tid.

Likaså finner jag, för tillgodoseende i någon mån af krafven på en omläggning af föreläsningsrörelsen i praktisk riktning, lämpligt att på orter, där tillfälle ej finnes till elementära praktiska kurser för vuxna, en viss del af för föreläsningsverksamhet tillgängliga medel kan få användas för dylika kurser uti ämnen sådana som svenska språket, räkning, kommunalkunskap, bokföring, hälsovård, barnavård o. d. Denna del finner jag lämpligast kunna begränsas till en tredjedel af sammanlagda stats- och ortsbidraget och böra få användas på detta sätt utan att nådigt medgifvande därtill särskildt inhämtas. Kontroll öfver dessa kurser torde kunna ernås på samma sätt som öfver föreläsningarna, d. v. s. genom granskning af den redogörelse och den arbetsplan, som skola vidfogas ansökan om statsbidrag. På de grunder, som anförts af Västra Sveriges folkbildningsförbund, (sid. 26) anser jag, att den föreslagna begränsningen af rätten att på detta sätt använda föreläsningsmedel till anstalter, som åtnjuta statsbidrag till belopp af minst 300 kronor, bör bortfalla. Däremot finner jag, åtminstone för närvarande, ej nödvändigt att sätta i fråga ett särskildt anslag för dylika understöd. I sådant afseende torde erfarenheterna af den nu föreslagna ändringen böra afvaktas.

Mot det såsom regel föreslagna minimibeloppet af 200 kronor åt föreläsningsanstalt, som skall åtnjuta bidrag af statsmedel, har jag intet att erinra. Jag finner äfven lämpligt att, på sätt de sakkunniga hemställt, sådana anstalter, hvilkas respektive ortsunderstöd ej uppgår till 200 kronor, må försöksvis under tre år genom veder-

börande centralbyrå kunna erhålla högst lika stort belopp af statsmedel, som ortsbidraget utgör. Härigenom kan ett ortsintresse, som i begynnelsen till följd af en måhända naturlig tröghet ej framträder med tillräcklig styrka, få tid på sig att växa till och visa, om utvecklingsmöjligheter finnas. Saken torde lämpligen kunna ordnas så, att det belopp, som Kungl. Maj:t finner skäligt tilldela en sådan anstalt, ställes till vederbörande centralbyrås förfogande för anstaltens räkning att användas på sätt jag i det följande skall angifva. De medel, som på detta sätt skulle tagas i anspråk, torde kunna begränsas till det af de sakkunniga angifna belopp, högst 3,000 kronor för år; därmed bör understöd kunna lämnas åt omkring ett 20-tal anstalter årligen. Af Västra Sveriges folkbildningsförbund har föreslagits, att detta understöd skulle utgå i form af föreläsningar, anordnade af centralbyråerna utan kostnad för lokalanstalten. Jag finner detta förslag tilltalande så till vida, som därigenom en närmare förbindelse skulle åstadkommas mellan centralbyrån och anstalten. Därmed skulle visserligen i någon mån brytas mot principen att föreläsningsanstalterna själfva få välja sina föreläsare, men endast i hvad det gäller statsunderstödet, då ju de öfriga medlen finge fritt användas. För att gifva centralbyråerna tillfälle att tillämpa nämnda system utan att ändock nödga dem därtill, vill jag föreslå, att understödet må enligt centralbyrås beprövfvande kunna gifvas antingen i penningar eller i form af dylika gratisföreläsningar för en understödsbeloppet motsvarande summa.

Hvad angår kostnaderna för föreläsningarna har det väckt min uppmärksamhet, att de sakkunniga icke upptagit något förslag om begränsning uppåt för föreläsarens vivre och logi, ehuru en sådan begränsning till högst 10 kronor per dag är tillämpad åtminstone af en af våra föreläsningsbyråer. Jag anser, att centralbyråerna böra åläggas att föreskrifva de i deras kataloger upptagna föreläsare nämnda maximum, under framhållande tillika att endast verkligt hafda kostnader få debiteras.

De sakkunnigas förslag om att till lättnad för aflägsna och ekonomiskt mindre bärkraftiga orter staten skulle träda emellan genom att betala hälften af det belopp, hvarmed resekostnaden — härmed afses endast de direkta utgifterna för biljetten — öfverstiger 10 kronor, har kritiserats från olika håll därför, att ersättningen enligt förslaget endast afser järnvägs- och ångbåtsresor (af hvilka de senare mera sällan förekomma under denna verksamhet) men icke skjutsresor. Det synes mig på de grunder, som anförts och till hvilka jag tillåter mig hänvisa (sid. 26, 27), skäligt, att äfven skjutsresor få inräknas, om sådan ersättning öfver hufvud skall utgå, hvilket jag för min del finner så mycket mera lämpligt, som det torde vara just i dessa fattiga och från landets kulturcentra aflägsna trakter som

behofvet af folkbildningens höjande lärer framträda starkast. Om staten, såsom man tänkt sig, endast skulle ersätta en mindre del af resekostnaderna och de lokala föreningarna själfva få bära den ojämförligt större delen, torde man icke behöfva befara, att de senare af utsikten att möjligen framdeles erhålla en obetydlighet af sina utgifter ersatta skulle förledas att planlägga sin föreläsningsverksamhet på ett oekonomiskt sätt.

De sakkunnigas förslag synes mig vidare ur den synpunken innebära någon orättvisa, att föreningar, som kanske fått vidkännas ganska betydliga resekostnader för sina föreläsare, icke skulle få något understöd för sådana kostnader annat än i de fall, då de begagnat sig af så aflägset boende föreläsare, att resekostnaden öfverstigit 10 kronor. Mig synes, som om en rättvisare och jämnare fördelning af det ifrågasatta understödet skulle erhållas, om den sammanlagda kostnaden under året för ersättning till föreläsarnas resor uppdelas på antalet hållna föreläsningar samt understöd af statsmedel tilldelas med hälften af det belopp, hvarmed resekostnaderna i genomsnitt för hvarje föreläsning öfverskjuta en viss summa. Denna summa synes mig lämpligen kunna sättas försöksvis till 8 kronor, hvilket vid denna beräkning torde kunna anses ungefärligen motsvara det belopp af 10 kronor, de sakkunniga vid sitt beräkningssätt ansett skäligt. Härvid bör vidare iakttagas, att vid alla s. k. turnéer, eller då föreläsare under en resa från sin hemort och tillbaka håller mera än en föreläsning, resekostnaden bör uppdelas på de olika föreläsningarna. Om i en föreläsningsanstalt under året hållits exempelvis 20 föreläsningar och utbetalats en sammanlagd reseersättning af 240 kronor, så skulle anstalten enligt det af mig framlagda förslaget hafva att utfå 40 kronor i statsunderstöd, motsvarande hälften af skillnaden mellan $8 \times 20 = 160$ kronor och 240 kronor. Emellertid torde, såsom ock de sakkunniga tänkt sig, endast mera aflägset liggande och på grund af befolkningens gleshet eller af andra orsaker ekonomiskt mindre bärkraftiga föreningar böra komma i åtnjutande af här ifrågavarande statsbidrag.

Gifvetvis komma dock från många håll anspråk på dylikt understöd att framkomma, anspråk som det kan blifva svårt att afvisa, om icke en begränsad summa står till förfogande för ändamålet. En sådan begränsning anser jag nödvändig. Det af de sakkunniga för ändamålet förordade belopp, 10,000 kronor, synes mig emellertid väl högt.

De resekostnader, för hvilka mindre bärkraftiga anstalter enligt det föregående skulle kunna få någon ersättning af statsmedel, kunna ju icke vara till siffran kända förr än med utgången af året. Anspråk på statsunderstöd för det gångna årets resekostnader lära således icke kunna ingifvas till Kungl. Maj:t förr än sedan ansökningarna om statsunderstöd

för föreläsningsverksamheten för det kommande året redan inlämnats, enligt förslaget senast den 15 november. Det till bidrag för resekostnader afsedda beloppet skulle således antagligen komma att utdelas senare än det egentliga anslaget för föreläsningsverksamhetens stödjande.

Om jag än i princip ansluter mig till den nu dryftade punkten i förslaget, anser jag mig dock icke böra föreslå, att i anslagssumman för år 1912 beräknas något belopp såsom bidrag till ersättande af resekostnader under år 1911. Hela den föreslagna omläggningen af föreläsningsverksamheten är ju afsedd att träda i tillämpning först från och med år 1912, och de lokala anstalterna hafva ju i sin budgetsplan för innevarande år icke kunnat beräkna något ytterligare bidrag af statsmedel utöfver det de redan erhållit. Vid bestämmandet af statsanslaget för år 1913 synes mig emellertid hänsyn böra tagas till här berörda behof af medel till understöd åt vissa anstalter, och torde också till dess en utredning om det belopp, som för ändamålet blir erforderligt, kunna utföras.

En föreskrift att de ekonomiska mellanhafvandena mellan föreläsare och anstalter skola regleras genom centralbyråerna anser jag, i likhet med de sakkunniga, af praktiska skäl svår att genomföra. Däremot böra centralbyråerna i görligaste mån utöfva kontroll öfver att icke vid genom deras förmedling anordnade föreläsningar större honorar fordras och betalas än hvad i byråförteckningen angifvits såsom dels i allmänhet, dels eventuellt för särskilda föreläsningar gällande. Lokalanstalterna, som ju hafva tillgång till centralbyråernas förteckningar öfver föreläsarna, böra icke underlåta att bringa till vederbörande centralbyrås kännedom, om föreläsare skulle framkomma med högre anspråk än som i förteckningen angifves.

De sakkunniga hafva uttalat, att föreståndare för lokal anstalt bör i mån af omfattningen utaf hans arbete och därmed förenade pekuniära uppoffringar kunna tillerkännas någon ersättning. Dylik ersättning utgår i många fall redan nu, om än i allmänhet med ganska obetydliga belopp. För min egen del anser jag obetingadt lyckligast, om vederbörande anstalt kan till föreståndare finna en person, som af intresse för saken utan hvarje godtgörelse arbetar för anstalten. Fall kunna emellertid förekomma, kanske ej så sällan, då ett mindre arfvode icke kan anses annat än skäligt eller till och med oundgängligt. Om jag således icke kan helt motsätta mig, att medel för föreläsningsverksamheten i någon mån användas till godtgörande af föreståndares arbete, anser jag dock såsom regel riktigast, att föreståndarskapet är oaflönadt, och att, där undantag härifrån måste ske, gränserna för denna princips öfverskridande blifva synnerligen snäfva.

Det synes lämpligen kunna uppdragas åt den föreslagna konsulenten att vaka häröfver.

Beträffande det af de sakkunniga berörda förhållandet, att fingerade utgiftsposter någon gång förekomma i de lokala anstalternas uppgifter, är jag af den meningen, att visserligen länsstyrelserna — såsom Konungens befallningshafvande i Kopparbergs län anmärker — svårligen kunna kontrollera, att sådana utgiftsposter ej upptagas, men torde de genom lämpliga föreskrifter i instruktion för af dem förordnade inspektörer kunna sörja för att genom deras försorg dylikt såvidt möjligt förekommes.

Jag instämmer i de sakkunnigas mening att föreläsningsanstalt, som åtnjuter statsunderstöd, bör åläggas att anordna minst 12 föreläsningar årligen — det minsta antal som nu förekommer har uppgifvits till 8—9. Om minimibidraget sättes till 200 kronor och minimibudgeten sålunda till 400 kronor, bör detta utan svårighet låta sig göra. Visserligen är medelkostnaden per föreläsning för närvarande beräknad till 39 kronor, hvilket för 12 föreläsningar gör 468 kronor, men dels torde densamma genom det föreslagna resebidraget, när detta tillkommer, kunna något nedbringas, dels lära i allmänhet de på enskild väg sammanbragta medlen något öfverstiga statsbidraget, och slutligen må de minsta anstalterna tillse, att de genom användande af billigare krafter, i den mån det är nödvändigt, lyckas få sin budget att gå ihop.

I fråga om det fall, att föreläsningar anordnas på olika platser inom samma anstalts verksamhetsområde, anser jag att, därest detta utgöres af *en* kommun, frihet må råda att växla lokal, såsom nu ofta sker, då föreläsningarna på landsbygden förläggas till skolhusen i olika delar af en församling. Endast i undantagsfall och på därom framställd ansökning synas mig två eller flera mindre kommuner i detta afseende kunna få betraktas såsom ett föreläsningsområde. I regel bör ej heller mer än en föreläsningsanstalt inom en och samma kommun åtnjuta statsanslag. Mot utfärdande af bestämda föreskrifter i denna riktning hyser jag dock betänkligheter; genom införande af den sakkunniga pröfning af ansökningarna, som efter upprättande af konsulentbefattningen skulle komma dessa till del, torde de af de sakkunniga antydda olägenheterna kunna på den godvilliga öfverenskommelsens väg undanröjas.

De sakkunnigas förslag angående centralbyråer och länsförbund torde vara den punkt, där meningarna mest gå i sär. För min del biträder jag de sakkunnigas mening, att en centralisering af förmedlingsarbetet till *en* byrå ej vore lycklig, samt att bibehållandet af centralbyråerna i Stockholm, Göteborg och Lund är obetingadt lämpligt. Däremot kan jag icke, på de grunder som anförts uti förut (sid. 28) omnämnda yttranden från våra

båda nordligaste län, anse, att en sammanslutning af därvarande länsförbund vore önskvärd. Om föreläsningsrörelsens utveckling visar nödvändigheten eller lämpligheten af en särskild centralbyrå för hela Norrland — hvilket dock för lång tid framåt synes mindre sannolikt — så lärer en dylik centralbyrå icke böra och ej heller behöfva blifva utan statsanslag. Men att emot de intresserades å orten egen önskan framtvinga en gemensam institution för de bägge nordligaste länen torde icke vara att anbefalla.

I fråga om länsförbunds och liknande sammanslutningars verksamhet kan jag icke finna annat än att goda skäl anförts för att denna i vissa fall må kunna understödjas äfven af statsmedel, där tillräckligt understöd från de lokala anstalterna samt från landstingen ej kunnat beredas. För att tillbakahålla öfverdrifna anspråk har jag emellertid tänkt mig, dels, såsom jag nyss antydde, att understöd till dylika sammanslutningar bör vara undantag, ej regel, dels ock att understödets belopp i allmänhet ej bör öfverstiga 100 kronor. I några fall torde dock ett högre belopp erfordras. Detta har särskildt angifvits vara fallet hvad Västerbottens län angår, och beloppet af det statsunderstöd, som för detta förbund behöfves, har angifvits till 200 kronor. Norrbottens läns förbund har redan i tre år åtnjutit 300 kronor i anslag och torde fortfarande vara i behof af minst samma belopp. Jag anser, som sagdt, att icke blott dessa utan möjligen äfven några andra förbund kunna befinnas vara af sådan betydelse för föreläsningsverksamheten inom det område, där de verka, att de äro förtjänta af bidrag för sitt arbete ur den för understödjande af centrala anstalter reserverade delen af statsanslaget. Förbunden kunna ju dels genom praktiskt anordnande af turnéer, särskildt i glest befolkade trakter, dels genom uppammande af intresse för föreläsningarna, där sådana ännu ej hållits, dels genom framdragande af lokala krafter i föreläsningsarbetets tjänst och slutligen genom utbytet af praktiska erfarenheter mellan de vanligen två gånger om året samlade representanterna för föreläsningsföreningarna verka i hög grad nyttigt. Jag delar visserligen de sakkunnigas mening, att egentliga föreläsningsbyråer, med alla en centralanstalts uppgifter ej behöfvas till större antal än de tre ofvan nämnda i Stockholm, Göteborg och Lund, men anser på anförda skäl icke möjligheten böra afskäras för länsförbunden att, i den mån så kan finnas nödigt och nyttigt, erhålla understöd af statsmedel. De böra dock naturligtvis afhålla sig från att ingripa på områden, som måste anses särskildt tillkomma de egentliga centralbyråerna. Fördelningen af dessa understöd bör lämpligast ske efter undersökning och förslag af föreläsningskonsulenten.

Beträffande förslaget om inrättandet af en konsulentbefattning — det enligt min mening viktigaste momentet i de sakkunnigas förslag — är det med tillfredsställelse som jag konstaterar, att detsamma i denna punkt mötts af ett enstämmigt gillande. Jag har också redan förut tillkännagifvit min anslutning till förslaget härom. De föreslagna bestämmelserna om konsulentens åligganden anser jag lämpliga och ansluter mig äfven till åsikten, att den utsedde personen ej nödvändigtvis behöfver vara bosatt i hufvudstaden. Befattningen synes mig böra tillsättas för kortare tid, då det kan vara af vikt att genom ombyte af innehafvare tillgodose önskemålet af att nya impulser få göra sig gällande. Konsulentens arfvode föreslår jag, i enlighet med de sakkunnigas hemställan, till 2,000 kronor för år. Öfverståthållarämbetets uppfattning, att detta arfvode skulle vara väl rikligt, kan jag ej dela. Ty om än den egentliga tjänstgöringen i departementet ej blir så betydande, blir i stället konsulentens korresponderande verksamhet utsträckt öfver hela året och säkerligen mycket omfattande. Något särskildt anslag för expenser och resor anser jag icke behöfligt. Då konsulenten skulle komma att tjänstgöra i departementet såsom särskild föredragande af ärenden rörande populärvetenskapliga föreläsningar samt i öfrigt hafva att fullgöra åtskilliga åligganden af öfvervägande departemental natur, torde de expenser, som stå i sammanhang med hans verksamhet, böra utgå af det under riksstatens åttonde hufvudtitel uppförda förslagsanslaget till skrifmaterialier och expenser, ved m. m. Hvad beträffar konsulentens resekostnader anser jag skäligt, att han åtnjuter rese- och traktamentsersättning enligt tredje klassen i gällande resereglemente för de resor, han enligt af departementschefen godkänd plan kan komma att företaga, samt därjämte, därest han icke är bosatt i hufvudstaden eller dess omedelbara närhet, äfven för den tid, han tjänstgör i departementet. De konsulenten för ifrågavarande resor, eventuellt vistelse i hufvudstaden, tillkommande ersättningar torde böra utgå af det under riksstatens åttonde hufvudtitel uppförda förslagsanslaget: rese- och traktamentspenningar.

Beträffande den lokala inspektionen af föreläsningsanstalterna anser jag, att de nuvarande af länsstyrelserna utsedda inspektörerna böra bibehållas, och ansluter mig till den af Konungens befallningshafvande i Uppsala län uttalade meningen, att en särskild instruktion bör för dem utarbetas att tillställas dem samtidigt med det årliga förordnandet. Saknaden af en sådan instruktion har säkerligen medverkat till, att inspektörernas verksamhet hittills på sina håll varit af ringa betydelse.

Föreläsningsanstalterna torde böra förpliktas att vid ansökning om

statsunderstöd foga redogörelse för sin verksamhet i två exemplar, och torde det ena böra stanna i Konungens befallningshafvandes förvar.

Hvad angår de sakkunnigas förslag om åliggande för centralbyrå att upprätta litteraturförteckningar, som skulle införas i byråns föreläsningskatalog, förefaller det mig, som om det vore möjligt att utfinna ett mera praktiskt sätt än att alla tre byråernas kataloger, som enligt förslaget skulle kostnadsfritt tillställas alla statsunderstödda föreläsningsanstalter i riket, skulle år efter år upptaga hvar sin litteraturförteckning, hvilken naturligtvis i stort sedt blefve tämligen enahanda. Sannolikt skulle genom den af mig antydda förenkling kostnaderna för ifrågavarande litteraturförteckningar kunna något nedbringas. Å andra sidan lärer emellertid arbetet med sammanförandet af desamma till en enda blifva ganska betungande och måhända medföra särskilda utgifter. Med hänsyn dels härtill, dels ock till mitt nyss framställda förslag om understöd jämväl åt vissa länsförbund och liknande sammanslutningar ur den del af statsanslaget, som utgår till centrala anstalter, vågar jag icke förorda någon ändring i de sakkunnigas förslag, att det hittills för ändamålet utgående beloppet, 8,000 kronor, måtte höjas till 10,000 kronor.

De sakkunnigas hemställan, att högsta till centralbyrå utgående belopp skulle fixeras till 4,000 kronor, anser jag icke påkalla någon särskild framställning från min sida. Då det är fråga om fördelning af ett förhållandevis så obetydligt belopp som 10,000 kronor mellan ett fåtal anstalter, synes mig redan i de angifna faktorerna ligga en tillräcklig begränsning.

De sakkunniga hafva med styrka framhållit vikten af att föreläsningsanstalterna samverka med och deltaga uti biblioteksrörelsen. Att denna samverkan är af allra största betydelse erkännes från alla håll och ligger för öfrigt i öppen dag, då ju syftemålet med föreläsningarna främst är att gifva impulser till självverksamhet. Det gäller blott att finna fullt lämpliga former. Och det torde bli en af föreläsningskonsulentens icke minst viktiga uppgifter att, sedan den inom ecklesiastikdepartementet pågående utredningen i folkbiblioteksfrågan afslutats och förslag i anledning däraf utarbetats, bidraga till det närmande mellan föreläsnings- och biblioteksverksamheten, som redan nu framstår såsom bästa grundvalen för ett verkligt framgångsrikt arbete på den fria folkbildningens fält. Emellertid anser jag lämpligt, att bland villkoren för åtnjutande af bidrag af statsmedel åt föreläsningsanstalt upptages skyldighet att, i den mån förhållandena påkalla och medgifva, söka verka för lättare tillgång till sådan litteratur, som har samband med hållna föreläsningar.

Utöfver hvad jag nu anfört, har jag intet väsentligt att erinra mot

de sakkunnigas förslag. Möjligt är ju, att det i tillämpningen skall visa sig nödigt att vidtaga smärre jämkningar däri.

Innan jag afslutar min framställning anser jag mig böra påpeka, att det nu för statsbidrags utgående gällande villkor dels, beträffande centrala anstalter, att desamma tillhandahålla lokala anstalter passande åskådningsmateriell, dels, i fråga om lokala anstalter, att de förfoga öfver tillräcklig och passande undervisningsmateriell, icke upptagits i de sakkunnigas förslag till villkor och bestämmelser. De sakkunniga hafva icke anfört något skäl för denna sin åtgärd. Enligt hvad jag inhämtat lärer det emellertid i berörda afseende förhålla sig så, att nyss anförda, nu gällande bestämmelser i allmänhet icke upprätthållits. I regel hafva nämligen föreläsarna själfva medfört skioptikonbilder, planscher samt kemisk och fysikalisk demonstrationsmateriell, så att centralbyråerna endast i undantagsfall behöft göra något i berörda afseende. Hvad däremot de lokala anstalterna angår, hafva dessa i allmänhet, med undantag af arbetarinstituten i de större städerna, icke haft någon undervisningsmateriell att tillgå. Skioptikonapparater finnas dock vid de flesta lokala anstalter. Under sådana förhållanden synes mig här åsyftade bestämmelser icke behöfva intagas bland villkoren för 1912 års statsanslag.

Med den ställning jag, enligt hvad jag förut yttrat, intager till den föreliggande frågan skulle för genomförande af de utaf mig förordade förändringar för år 1912 erfordras en förhöjning af det nu utgående anslaget, 235,000 kronor, med dels 3,000 kronor för understöd åt nybildade anstalter med otillräckligt ortsunderstöd, dels 2,000 kronor till arfvode åt föreläsningskonsulenten, dels slutligen 2,000 kronor för ökning af den del af anslaget, som utgår till centrala anstalter, eller således till 242,000 kronor. Då emellertid den omläggning af föreläsningsrörelsen, som förslaget innebär, kan förväntas gifva verksamheten en stöt framåt, vågar jag nu icke till fullo vidhålla den uppfattning, jag uttalade till statsrådsprotokollet för den 13 januari 1911, att, bortsedt från af de sakkunnigas förslag uppkommande kostnader, någon ökning af anslaget till populärvetenskapliga föreläsningar icke torde behöfva ifrågasättas. En höjning af anslagets slutsiffra till 245,000 kronor torde dock göra till fylles, helst som genom nyssnämnda ökning i anslaget för understödjande af nybildade anstalter med otillräckligt ortsunderstöd ett mindre belopp, som hittills användts för, praktiskt sedt, motsvarande ändamål, kommer att frigöras.

Beträffande de lokala anstalterna och föreningarna torde, i anslutning till hvad jag förut yttrat, för åtnjutande af statsbidrag böra uppställas följande villkor och bestämmelser:

att understödsbelopp till föreläsningsanstalt icke får öfverstiga 3,000 kronor och i allmänhet ej understiga 200 kronor; dock att Kungl. Maj:t må äga att, där förhållandena därtill föranleda, under högst tre på hvarandra följande år för nybildad föreläsningsanstalt anvisa ett mindre understödsbelopp än det senast angifna;

att kommuner eller enskilda för anordnande af sådana föreläsningar tillskjuta minst lika mycket som staten;

att anstaltens angelägenheter vårdas af en styrelse, som antager föreståndare och lärare;

att föreläsningarna skola så anordnas att de, efter ortens förhållanden, antingen jämnt fördelas öfver föreläsningsåret eller ock, helt eller delvis, sammanföras till kurser på kortare tid;

att anstalten förfogar öfver kunniga och dugliga, för ifrågavarande undervisning lämpliga lärarkrafter;

att alla politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid föreläsningarna eller undervisningen blifva förbjudna;

att det skall åligga styrelse för föreläsningsanstalt att, i den mån förhållandena sådant påkalla och medgifva, verka för att litteratur, lämpad efter föreläsningarnas innehåll, hålles tillgänglig å orten;

att anstalten skall vara skyldig att underkasta sig de villkor och kontroller, som i öfrigt af Kungl. Maj:t pröfvas nödiga och lämpliga.

Med stöd af det anförda får jag nu hemställa, att Kungl. Maj:t täcktes föreslå Riksdagen

att för understöd under de af mig angifna villkor åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, på extra stat för år 1912 bevilja ett anslag af 245,000 kronor, af hvilket anslag dels högst 10,000 kronor må kunna på de villkor, som Kungl. Maj:t bestämmer, användas till understöd åt centralbyråer och, undantagsvis, äfven åt andra sammanslutningar för förmedling af dylika föreläsningar, dels 2,000 kronor må användas till arfvode åt en särskild föredragande för föreläsningsärenden inom ecklesiastikdepartement, tillika konsulent för föreläsningsverksamheten, dels ock högst 3,000 kronor må, i enlighet med af Kungl. Maj:t fastställda villkor, kunna användas för understöd åt sådana nybildade anstalter, hvilkas ortsbidrag ej uppgår till 200 kronor.

Till denna af statsrådets öfriga ledamöter biträdda hemställan behagade Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten lämna bifall; och skulle till Riksdagen aflåtas proposition i ämnet af den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Hemming Gadd.

Bilaga.

Kungl. Maj:ts nådiga kungörelse

angående understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningskurser i folkbildningssyfte;

gifven Stockholms slott den 18 juni 1910.

Vi GUSTAF, med Guds nåde, Sveriges, Götes och Vendes Konung, göra veterligt: att, sedan Vi föreslagit Riksdagen att till understöd under vissa angifna villkor åt sådana anstalter och föreningar, som anordnade populärvetenskapliga föreläsningskurser i folkbildningssyfte, på extra stat för år 1911 bevilja ett anslag af 235,000 kronor, af hvilket anslag dock högst 8,000 kronor skulle kunna, på de villkor Vi bestämde, användas till understöd åt sådana centrala anstalter, som förmedlade föreläsningar af ifrågavarande slag, och som åt lokala anstalter för sådana föreläsningar tillhandahölle passande åskådningsmateriell, har Riksdagen i skrifvelse den 30 maj 1910 angående regleringen af utgifterna under riksstatens åttonde hufvudtitel anmält, att Riksdagen, med bifall till Vår förevarande framställning, till understöd under de af Oss föreslagna villkor åt sådana anstalter och föreningar, som anordnade populärvetenskapliga föreläsningskurser i folkbildningssyfte, på extra stat för år 1911 beviljat ett anslag af 235,000 kronor, af hvilket anslag dock högst 8,000 kronor skulle kunna, på de villkor Vi bestämde, användas till understöd åt sådana centrala anstalter, som förmedlade föreläsningar af ifrågavarande slag och som åt lokala anstalter för sådana föreläsningar tillhandahölle passande åskådningsmateriell;

varande de af Oss för åtnjutande af förstberörda understöd föreslagna villkor följande:

att understödsbelopp, som utgifves till hvarje anstalt eller förening, endast får afse föreläsningskurser af nämnda slag och icke får öfverstiga 3,000 kronor för år räknadt;

att kommuner eller enskilda för anordnande af sådana föreläsningskurser tillskjuta minst lika mycket som staten;

att anstaltens angelägenheter vårdas af en styrelse, som antager föreståndare och lärare;

att föreläsningarna ordnas regelbundet, visst antal timmar i veckan under fem till åtta månader och i väl afpassade kurser; dock att, hvad

beträffar anstalt, som har sin verksamhet å landsbygden eller dels i stad, dels å landet, Vi äga att härutinnan göra de eftergifter, som omständigheterna kunna påkalla;

att anstalten förfogar öfver kunniga och dugliga, för denna undervisning lämpliga lärarkrafter samt tillräcklig och passande undervisningsmateriell;

att alla politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid föreläsningarna eller undervisningen blifva förbjudna; samt

att anstalten eller föreningen skall vara skyldig att underkasta sig de villkor och kontroller, som i öfrigt af Oss pröfvas nödiga och lämpliga.

Vid föredragning häraf hafva Vi, som på särskilda före den 1 november 1910 till Oss ingifna ansökningar vilja fatta beslut om tilldelande af understöd åt sådana centrala anstalter, som ofvan nämnts, funnit godt beträffande anslagets användande i öfrigt förordna, att styrelse för lokal anstalt eller förening, som för ifrågavarande ändamål önskar bidrag af statsmedel, skall före den 1 oktober 1910 till Vår vederbörande befallningshafvande ingifva till Oss ställd ansökning, affattad, så vidt ske kan, enligt bifogade formulär, med uppgift å beloppet af det bidrag, som anses erforderligt, jämte handlingar, som visa, att villkoren för åtnjutandet af sådant bidrag varda behörigen uppfyllda; åliggande det Vår befallningshafvande att till Vårt ecklesiastikdepartement före den 1 påföljande november insända ansökningshandlingarna jämte eget utlåtande med angifvande, därest statsanslag åt mera än en anstalt eller förening tillstyrkes, af den ordning, i hvilken dessa anses förtjänta att komma i åtnjutande af understöd; och skall lokal anstalt eller förening, som af ifrågavarande statsanslag erhåller bidrag, ej mindre vara pliktig sörja för, att föreläsningarna må blifva till verklig nytta för de samhällsklasser, för hvilka de äro afsedda, än äfven vara underkastad inspektion af den person, som Vår befallningshafvande äger att förordna, hvarjämte det skall åligga vederbörande styrelse att vid undervisningsårets slut till Vår befallningshafvande afgifva i två exemplar redogörelse angående anstaltens eller föreningens verksamhet under året; skolande det ena af dessa exemplar insändas till ecklesiastikdepartementet.

Det alla, som vederbör, hafva sig hörsamligen att efterrätta. Till yttermera visso hafva Vi detta med egen hand underskrifvit och med Vårt kungl. sigill bekräfta låtit. Stockholms slott den 18 juni 1910.

GUSTAF.

(L. S.)

(Ecklesiastikdepartementet.) *P. E. Lindström.*

Formulär

för ansökning om understöd af allmänna medel till anordnande af populärvetenskapliga föreläsningskurser i folkbildningssyfte.

Till Konungen.

Styrelsen för ..... föreläsningsanstalt får härmed under åberopande af bilagda handlingar i underdånighet anhålla, att anstalten, som trädt (är afsedd att träda) i verksamhet den ....., måtte för anordnande i ..... under år .... af populärvetenskapliga föreläsningskurser i folkbildningssyfte utbekomma ett statsunderstöd af ..... kronor.

Uteslutande till dessa föreläsningskursers anordnande har tillskjutits af ..... kommun (enskilda) ..... kronor (bil. ....).

Anstaltens angelägenheter vårdas af styrelsen, som antager föreståndare och lärare (bil. ....).

Föreläsningarna skola ordnas regelbundet ..... timmar i veckan under ..... månader och i väl afpassade kurser.

Anstalten förfogar öfver kunniga och dugliga, för denna undervisning lämpliga lärarkrafter samt tillräcklig och passande undervisningsmateriell (bil. ....).

Alla politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid föreläsningarna eller undervisningen blifva förbjudna.

Anstalten skall sörja för att föreläsningarna, som skola med afseende å ämnesval och framställningssätt ändamålsenligt anordnas, må blifva till verklig nytta för dem, för hvilka de äro afsedda.

Anstalten skall härjämte vara underkastad de villkor och kontroller, som i öfrigt af Eders Kungl. Maj:t pröfvas nödiga och lämpliga.

Ort och dag.

Underdånigst

Styrelsen

N. N. N. N. N. N.

Stockholm, Ivar Hæggströms Boktryckeri A. B., 1911.